

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Факультет психології
Кафедра соціальної роботи

На правах рукопису

Горбата Євгенія Андріївна

**«Особливості застосування групових методів соціальної роботи при
ресоціалізації дітей з числа внутрішньо переміщених осіб»**

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня
бакалавра соціальної роботи

Науковий керівник:
кандидат психологічних наук,
асистент кафедри соціальної роботи,
Полівко Лариса Юріївна

Допустити до захисту в ЕК

Кафедра соціальної роботи

Завідувач кафедри соціальної роботи

кандидат соціологічних наук, доцент

Люта Леся Петрівна _____

(підпис)

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	7
1.1 Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в Україні та за її межами	7
1.2 Практичні методи соціальної роботи при ресоціалізації дітей	13
1.3 Особливості застосування групових методів соціальної роботи при ресоціалізації дітей з числа внутрішньо переміщених осіб.....	18
Висновки до розділу 1.....	25
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗАСТОСУВАННЯ ГРУПОВИХ МЕТОДІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ПРИ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	28
2.1 Характеристика методів дослідження.....	28
2.2 Опис результатів проведеного дослідження за психологічними методиками.....	31
2.3 Опис результатів проведеного дослідження за авторським опитувальником.....	39
Висновки до розділу 2	50
РОЗДІЛ III. ПРОГРАМА ГРУПОВИХ ЗАНЯТЬ ДЛЯ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	53
3.1. Формування програми групових занять для ресоціалізації дітей з числа внутрішньо переміщених осіб.....	53
3.2. Дослідження особливостей впливу тренінгових методів на ресоціалізацію дітей з числа внутрішньо переміщених осіб.....	60
Висновки до розділу 3	68

ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	72
ДОДАТКИ	75

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Розвиток здатності до соціалізації серед дітей актуальний повсякчас, адже в часи вільної міграції населення як в межах країни, так і поза її межі передбачає переміщення і необхідність адаптуватись і включатись в нове соціальне середовище.

Питання міграції особливо актуальними стали у ХІХ ст. у зв'язку з трудовою міграцією, згодом, у зв'язку зі світовими війнами і конфліктами на Близькому Сході. Найбільші міграційні процеси можна спостерігати в Ізраїлі та в країнах Європи. Тому вивченню питань внутрішньої міграції науковці стали приділяти більшої уваги, та стали досліджувати ці процеси у сучасних реаліях.

Від початку збройного конфлікту на сході України починаючи ще з 2014 року таке питання як соціальна підтримка внутрішньо переміщеним особам стала гострим питанням сьогодення. Зокрема, особливої уваги потребували діти з числа внутрішнього переміщених осіб, котрим треба було надавати не тільки соціальну підтримку, а й важливий аспект здійснювався на їхню ресоціалізацію та адаптацію.

Саме цей період припадає на низку нових досліджень, що стали поштовхом до нових методів роботи з внутрішньо переміщеними особами. Зокрема, проблему психологічної допомоги вимушеним переселенцям висвітлили А. Асмолов, О. Петрусевич, Г. Солдатова, К. Халепа, В. Франкл та ін. Різноманітні методичні поради з питань соціально-педагогічної та психологічної роботи з дітьми у конфліктний та постконфліктний період розробили Н. Бочкор, Є. Дубровська, О. Залеська та ін., адаптаційні проблеми вимушених переселенців розглядають О. Міхеєва, В. Серєда та ін [12].

Незважаючи на те, що науковці впродовж восьми років працювали над пошуком ефективних методів здійснення соціально-психологічної допомоги дітям – вимушених мігрантів, це питання все ще залишається необхідним і

особливо актуальним з початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну в 2022 році.

Зауважимо, що кількість внутрішньо переміщених осіб в 2022 році зросла в рази і набула масштабів гострої соціальної проблеми, яка пов'язана не лише з кількістю осіб, а і з особливостями самих вимушених переселенців: якщо з початком війни внутрішньо переміщені особи з Донбасу і Криму оселялись переважно у великих містах, де могли отримати кваліфіковану допомогу від спеціалістів соціальної сфери (не лише державних служб, а і від громадських організацій і благодійних фондів), то цього року географія розселення внутрішньо переміщених осіб змінилась – зараз переселенці оселяються також і в невеликих містечках, селищах і селах. Зміна специфіки міграції потребує також і відповідних змін у наданні соціально-психологічних послуг внутрішньо переміщеним особам, оскільки поряд з низкою життєвих проблем (забезпечення продуктами харчування, житлом, елементарними побутовими речами) люди пережили гострі травмуючі події, є соціально дезорієнтованими і дезадаптованими. Зокрема потребують допомоги діти, які є індикатором соціальних проблем їх сімей: вони пішли до нових навчальних закладів, втратили звичне коло спілкування, дехто – своїх близьких або домашніх тварин – все це позначається на їх здатності адаптуватись до нових умов. У випадку радикальної зміни регіону проживання не знання місцевих традицій і недотримання їх може спричинити непорозуміння між місцевими жителями і переміщеними особами і стати на заваді адаптації і соціалізації у новій громаді.

Тому проблема адаптації дітей до нового середовища, організації та технології соціально-педагогічної роботи з дітьми з внутрішньо переміщених сімей потребує особливої уваги.

Ми вважаємо за необхідне визначити, які саме методи групової соціальної роботи є більш дієвими і ефективними в роботі з дітьми з числа внутрішньо переміщених осіб та дослідити особливості цих методів, щоб

максимально сприяти швидкій ресоціалізації і адаптації їх у новому соціальному оточенні (середовищі).

Відповідно вищезазначеного нами було обрано тему дипломної роботи «Особливості застосування групових методів соціальної роботи при ресоціалізації дітей з числа внутрішньо переміщених осіб».

Мета дослідження – визначити та дослідити особливості застосування групових методів соціальної роботи при ресоціалізації дітей з числа внутрішньо переміщених осіб та на основі цього розробити програму групових занять для ресоціалізації дітей з числа внутрішньо переміщених осіб.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні аспекти особливостей соціальної роботи з дітьми з числа внутрішньо переміщених осіб.

2. Визначити та дослідити особливості застосування групових методів соціальної роботи при ресоціалізації дітей з числа внутрішньо переміщених осіб.

3. Розробити та апробувати програму групових занять для ресоціалізації дітей з числа внутрішньо переміщених осіб.

Об'єкт дослідження – групові методи у соціальній роботі.

Предмет – особливості застосування групових методів роботи при ресоціалізації дітей з числа внутрішньо переміщених осіб.

Гіпотеза дослідження – успішність ресоціалізації дітей з числа внутрішньо переміщених осіб залежить зокрема від спеціально організованої групової соціальної роботи, яка має позитивний вплив і сприяє швидкій і якісній ресоціалізації дітей.

Методи дослідження: анкета (опитувальник) оцінки рівня соціалізації дітей, спостереження та опитування спеціалістів, які працюють з дітьми з числа внутрішньо переміщених осіб, теоретичний аналіз літературних і наукових джерел.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

1.1. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в Україні та за її межами

У сучасному світі питання міграції населення стає все більш актуальним, оскільки переміщення осіб між державами зараз є набагато простішим через процеси глобалізації усіх сфер людського життя. Якщо ще 200 років тому процеси міграції пов'язували лише з економічними чинниками, то останні 50 років міграція населення більше пов'язана зі збройними конфліктами, що примушують людей шукати місця більш безпечні і сприятливі для проживання. Зокрема, мешканці Африки і Азії, де регулярно спалахують військові конфлікти на фоні політичних криз, що створює у ряді країн небезпечні і економічно несприятливі умови, спричиняє потік біженців у економічно розвинені країни Європи, що провокує так звані «міграційні кризи». На сьогоднішній день уряди європейських країн докладають багато зусиль у напрямках інтеграції іноземних біженців, оскільки вирішення лише питань економічного забезпечення – надання соціальних виплат і житла – не вирішує проблем осіб, що запросили притулку в іншій державі. Мігрантів супроводжують низка соціально-психологічних проблем, таких як ізоляція, мовний бар'єр, наявність психологічних травм і їх наслідків, упереджене, а часом і вороже ставлення місцевих мешканців. Всі ці проблеми потребують вирішення і інтеграції мігрантів до соціокультурного середовища приймаючої країни.

Починаючи з 2014 року, термін «біженець» дуже широко використовувався частіше, як синонім до переміщених осіб. Однак, згідно з

Конвенцією про статус біженців, до якої Україна приєдналася у 2002 році, використання слова «біженець» щодо українських громадян є некоректним. З огляду на те, що мова йде виключно про переселенців або внутрішньо переміщених осіб [23].

Внутрішньо переміщених осіб варто віднести до категорії внутрішньої міграції, що спричинена неконтрольованими чинниками, такими як природні стихійні лиха, збройні конфлікти та інші подібні ситуації. Згідно з Керівними принципами УВКБ ООН щодо внутрішнього переміщення осіб всередині країни, вони визначаються як люди або групи людей, які змушені втікати або залишати свої домівки або місця проживання через збройний конфлікт, загальне насильство, порушення прав людини, стихійні лиха, техногенні катастрофи та не перетинають міжнародно визнаний державний кордон країни [16].

Згідно з законодавчими актами України внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [14].

Внаслідок анексії Криму та воєнних дій на Донбасі з 2014 року в Україні мають місце масові внутрішні переселення, які мають примусовий характер. Станом на лютий 2023 року офіційно зареєстровано 4,8 мільйона внутрішньо переміщених осіб внаслідок повномасштабного вторгнення росії на територію України, але їх фактична кількість становить близько 7 мільйонів осіб. Тенденція до переселення стає більш помітною залежно від тривалості конфлікту та руйнівного характеру його наслідків [21].

Принципова відмінність добровільних міграцій, які спрямовані на покращення матеріального та соціального становища, від вимушених полягає в тому, що вони навпаки спричиняють втрату соціального статусу та руйнування добробуту переселенців: втрата власного житла і необхідність орендувати оселю, втрата звичного рівня доходів, улюбленої роботи, необхідність постійно оформлювати документи, відсутність стабільності і невизначеності майбутнього, втрата звичного оточення – друзів, близьких родичів, іноді – втрата годувальника. Крім того, виникає необхідність адаптуватись до нових умов проживання – інтегруватись у громаду, налагоджувати нові соціальні зв'язки, але на заваді можуть стати постійне відчуття дискомфорту, проблеми із здоров'ям, зниження самооцінки, постійний стан тривожності, агресивності, прояву негативного ставлення до себе та до інших. Варто розуміти, що такі ситуації по особливому сприймають та переживають діти. Адже їх психіка дуже чутлива до травмуючих подій, а часто поряд немає стабільного дорослого, який би допоміг впоратись із ситуацією.

Наукові джерела вирізняють три групи соціальних проблем, обумовлених негативними соціальними явищами у суспільстві: соціально-економічні (умови проживання, невлаштованість на навчання, проблеми працевлаштування); правові проблеми; психологічні проблеми (нестабільність особистості, ізоляція, ментальні проблеми) [4].

І. Григоренко та Н. Савельєва виділили наступні проблеми внутрішніх мігрантів: дезадаптація і десоціалізація; втрата самоконтролю, саморуйнація; проблеми здоров'я [3].

Соціальна робота з ВПО ґрунтується на концепції, що порушення соціальної екології людини, спричиняє депривацію, соціальне виключення, збільшує ризики насильства та виникнення психологічної «пастки утримання» і т.д. Тому цей підхід має бути спрямований на подолання залежності від

гуманітарної допомоги, відновлення трудового потенціалу та соціально-культурних зв'язків, а також на ефективний самоменеджмент [17].

Сьогодні в Україні проводиться постійна робота з соціальної допомоги сім'ям, які постраждали внаслідок збройної агресії росії, але така кількість вимушених переселенців – виклик для України та її соціальної політики, системи соціальних служб та соціальних працівників, тому в Україні широко використовується міжнародний досвід при плануванні соціальних програм для ВПО.

У міжнародному досвіді соціальної роботи з ВПО використовуються як короткострокові (кризове втручання, виїзна робота, модель соціальної роботи, спрямована на завдання), так і довгострокові стратегії втручання, орієнтовані на системно-екологічну модель соціальної роботи та розвиток громад.

Враховуючи досвід військового конфлікту в Нагірному Карабасі в Азербайджані, де був прийнятий Закон «Про статус біженців та вимушених переселенців», була встановлена система соціальних гарантій для внутрішньо переміщених осіб. Цей закон передбачає ряд соціальних пільг для ВПО, зокрема тимчасове проживання, безкоштовний проїзд та перевезення майна до тимчасового місця проживання, медичне обслуговування та надання лікарських препаратів. Також передбачено пріоритетно групове або індивідуальне розміщення в спеціальних соціальних установах для інвалідів та літніх осіб з числа ВПО, а також надання матеріальної допомоги. Уряд Азербайджану також надає допомогу в працевлаштуванні ВПО і у разі необхідності перекваліфікації, виплачує середню заробітну плату за новою спеціальністю під час навчання. Якщо неможливо забезпечити постійну роботу для ВПО, їх залучають до тимчасових або сезонних робіт. Зараз Україна також намагається використовувати подібний підхід. Цей досвід Азербайджану дійсно може бути цінним при розробці та впровадженні соціальних програм та політик для внутрішньо переміщених осіб в Україні, зокрема для тих, хто постраждав внаслідок агресії росії.

Також варто згадати про досвід Грузії, саме під час першого військового конфлікту розміщення внутрішньо переміщених осіб відбувалось дуже хаотично – спочатку людей розміщували в санаторіях, пансіонатах для відпочинку, готелях та хостелах, в дитячих садках та школах, і при цьому ніхто не враховував саме специфіку первинного місця проживання, де до цього жили люди в місті або селищі. Не враховували також і наявність робочих місць та можливості інфраструктури. Вже згодом влада країни почала розробку стратегій допомоги внутрішньо переміщеним особам. Основні задачі які були поставлені: надання постійного місця проживання, соціально-економічна інтеграція, надання кваліфікованої медичної допомоги та якісної освіти [2].

Основні дії, які можуть бути впроваджені в Україні, на основі досвіду Грузії передбачають створення Міністерства у справах біженців та розселенню Грузії, основними завдання якого є надання допомоги ВПО, а саме тимчасове розміщення та надання першої необхідної допомоги, допомога в пошуку тимчасової роботи відповідно до їхньої професії та кваліфікації, безкоштовна середня освіта в школах, медичне страхування в рамках існуючих державних програм та страхових схем, соціальні виплати, вирішення питань пенсійного забезпечення, допомога у вирішенні соціальних та побутових питань, розробка Державної стратегії для внутрішньо переміщених осіб [19].

Молдова також є позитивним прикладом для вирішення питань ВПО, що на сьогодні може використовуватися Україною. Завдяки оперативному вирішенню питання, проблема ВПО, яка виникла у 1992 році під час конфлікту у Придністров'ї, перестала існувати вже у 2002 році – у звітах міжнародних організацій, що працюють у сфері вимушених переміщень, ВПО в Молдові не згадуються впродовж останніх двадцяти років (у 2002 р. – 1000 осіб, на 2022 – немає). На початку конфлікту урядом було прийнято низку постанов для надання невідкладної допомоги ВПО: створення Республіканської комісії з координації дій щодо матеріального забезпечення біженців, розробка положення щодо порядку надання допомоги особам, вимушеним залишити

місця постійного проживання на лівобережжі Дністра. В рамках допомоги ВПО передбачались тимчасова реєстрація внутрішньо переміщених осіб у місцях тимчасового перебування, надання одноразової матеріальної допомоги, виплата допомоги на харчування, допомоги у разі безробіття на рівні мінімальної зарплатні, компенсація шкоди, заподіяної майну. У 2004 р. уряд затвердив План дій із забезпечення ВПО житлом, який передбачав надання безвідсоткової кредитної лінії строком на 25 років [22].

В Україні соціальна допомога сім'ям ВПО надається як державними органами, так і міжнародними благодійними і громадськими організаціями. Подібна допомога надається залежно від профілю організації. Сюди можемо віднести матеріальну допомогу: продукти харчування, предмети першої необхідності – побутові речі, такі як постіль, посуд, необхідні електронні пристрої для доступу дітей до навчання – планшети, ноутбуки. Також може надаватись медична допомога, а саме доступ до медичних сервісів або надання лікарських препаратів. Правова допомога надається у вирішенні питань з фінансовими виплатами. І також надається соціально-психологічна допомога. Якщо батьки дітей зконцентровані насамперед на забезпеченні і організації елементарного рівня комфорту сім'ї, то згодом, при налагодженні побуту постає питання соціально-психологічної допомоги, адже одним з нагальних питань постає адаптація до нових умов життя та інтеграція в новій громаді.

Всеукраїнською ініціативою «Активна громада» у червні 2022 року проведено дослідження методом фокус-групових дискусій, у якому взяло участь 18 фокус груп по 9–12 осіб в кожній й з метою з'ясування основних проблем і потреб сімей ВПО, які мають дітей, а також виявлення потенційних конфліктів та шляхів їх вирішення. Цікаво, що діти в сім'ях ВПО не помічають або не включені в «дорослі» проблеми такі як матеріальне забезпечення сім'ї, пошук засобів існування, вирішення питання з житлом, що говорить про те, що дорослі намагаються вберегти і відгородити дітей від нагальних проблем і створити для них більш спокійні умови [15].

Варто відзначити, що місцеві мешканці включені в процес допомоги ВПО (так зване «стихійне волонтерство») і намагаються включити сім'ї переселенців у громадське життя, допомагаючи не тільки матеріально, але й також із різними активностями, дозвіллям і культурним життям. Так, для сімей ВПО створювались у деяких містах безкоштовні екскурсійні групи, для дітей проводяться майстер-класи і свята, сім'ї ВПО часто залучаються до місцевих волонтерських проєктів. Діти з числа ВПО відмічають, що нові соціальні зв'язки формуються швидко (переважно це стосується тих ВПО, які проживають у невеликих містечках і селах), але часом на заваді стає мовне питання.

Таким чином, проблема соціалізації сімей ВПО, зокрема їх дітей, особливо в ситуаціях, коли немає доступу до навчання в школі, а навчання відбувається в онлайн форматі і діти позбавлені можливості спілкування, потребує вирішення за рахунок спеціально організованих зустрічей і системи занять для дітей.

1.2. Практичні методи соціальної роботи при ресоціалізації дітей

У широкому розумінні, «метод» означає свідомий засіб досягнення результату, вирішення конкретних завдань та передбачає певну послідовність дій на основі чіткого плану в різних сферах пізнавальної та практичної діяльності. Здійснення дій на основі певного методу передбачає усвідомлену взаємодію між способами дії суб'єктів і реальною ситуацією, оцінку їх ефективності, критичний аналіз та вибір різних альтернатив. Розробка та застосування методу пов'язані з раціоналізацією діяльності та рефлексією над її передумовами [1].

Під основними методами соціальної роботи розуміються специфічні способи втручання (посередництва), здійснювані на різних рівнях – індивідуальному, груповому і на рівні громади (ком'юніті).

Індивідуальна соціальна робота є важливим інструментом, яким соціальні працівники надають допомогу особам і сім'ям у вирішенні різних проблем, які стосуються психологічного стану, міжособистісних взаємин та соціально-економічних питань. Цей підхід базується на особистій взаємодії з клієнтом, де соціальні працівники працюють індивідуально, надаючи належну увагу та підтримку для досягнення поставлених цілей і вирішення проблемних ситуацій. Під час цієї взаємодії акцентується увага на унікальних потребах та ситуації кожного клієнта з метою забезпечення ефективності і результативності роботи [5].

Метод групової соціальної роботи використовується з метою надання клієнтам допомоги шляхом передачі колективного досвіду, сприяючи розвитку їх фізичних і ментальних можливостей та формуванню соціальної поведінки. Згідно з підходом Г. Кнопки, групова робота є конкретним методом соціальної роботи, який допомагає особистості розширити свої соціальні функції та ефективніше вирішувати індивідуальні та групові проблеми в мікросоціумі, засвоюючи цінний досвід, що належить групі. Цей підхід стимулює співпрацю, взаємодопомогу та взаємовплив, сприяючи позитивним змінам учасників групового процесу [5].

Групова соціальна робота включає в себе різноманітні види діяльності, які спрямовані на розвиток як всієї групи, так і окремих її учасників, стимулювання взаємної допомоги та підтримки, використання групового процесу для досягнення цілей групи і розвитку автономності. Основними цілями групової соціальної роботи є сприяння посередництву та обміну між учасниками, сприяння ефективному спілкуванню, залучення до самоаналізу проблем, реалістичне оцінювання власних проблем та прийняття соціальних норм і цінностей. Для досягнення цих цілей використовуються різноманітні

типи груп, такі як групи відновлення, посередницькі групи, групи самопомоги, освітні групи, терапевтичні групи та інші. Кожен з цих типів груп має свою специфіку та пристосований до конкретних потреб учасників [1].

Соціальна робота з громадою – метод, який дозволяє розширити масштаби соціальної допомоги серед населення міських мікрорайонів, громад, спільнот. Такий метод соціальної роботи спрямований саме на професійну допомогу індивідам, групам, колективам, що проживають на одній території і мають спільні проблеми. Головними методами професійної соціальної роботи в мікросоціальному середовищі є соціальне планування, розвиток самоуправління, соціальні акції в мікросоціальному середовищі. Така робота розглядається одночасно і як соціальна робота за місцем проживання, і як соціальна політика на рівні місцевого самоврядування [1].

Серед методів, які доцільно використовувати в роботі з дітьми можемо виокремити: соціально-педагогічні, психолого-педагогічні і педагогічні методи, оскільки всі вони спрямовані на розвиток особистості, її соціалізацію та ресоціалізацію, при цьому впливаючи на її свідомість, діяльність і поведінку [1].

Психолого-педагогічні методи містять широкий спектр підходів, що використовують непрямий вплив на дитину за допомогою соціально-психологічної та педагогічної регуляції її соціального самопочуття та поведінки. Ці методи базуються на переконанні і використовують різні форми впливу, такі як пояснення, поради, аргументація, навіювання, рекомендації, позитивний приклад та інші.

Педагогічні методи містять різноманітні педагогічні стратегії і підходи, такі як встановлення педагогічних вимог, навчання, організація змагань, проведення етичних бесід та диспутів. Ці методи спрямовані на активне залучення дітей до навчального процесу, розвиток його навичок і вмінь, формування позитивних цінностей та соціальних норм.

Соціально-педагогічні методи спрямовані на надання комплексної соціально-педагогічної допомоги дитині, як окремій особі і як члену соціуму, в якому вона соціалізується. Ці методи орієнтовані на розвиток соціальних навичок, самоусвідомлення, формування позитивного ставлення до себе та інших людей, розуміння власного місця в суспільстві та сприяння успішній соціалізації.

Використання цих різновидів методів дозволяє соціальним педагогам, соціальним працівникам і психологам ефективно працювати з дітьми, забезпечуючи їхній індивідуальний розвиток, соціальну адаптацію, ефективну ресоціалізацію та покращення якості життя.

Варто зазначити, що діти з сімей ВПО пережили ряд психотравмуючих подій, серед яких найпоширенішою є втрата – це може бути втрата домівки, соціального оточення, втрата близьких родичів або батьків, домашніх тварин. Також діти стали свідками воєнних дій – діти пройшли через артобстріли, частина з них має досвід прямого контакту з представниками ворожої армії, частина дітей були свідками вбивства або іншого воєнного злочину. Перебування в незвичному оточенні та серед нових умов проживання і навчання може бути потенційно травматичним і створює ситуацію підвищеного ризику для виникнення дезадаптаційних реакцій. Відповідно до визначення Д.Н. Ісаєва, дезадаптаційні реакції включають короточасні психогенні розлади, що виникають, коли особистість зіткнулася зі складними або непереборними обставинами, порушуючи при цьому нормальний процес пристосування до нових умов існування. У складних випадках ці реакції можуть проявлятися у вигляді хворобливих станів, які включають психічні, психомоторні та психосоматичні розлади, або їх поєднання в структурі невротичних розладів, аномального розвитку особистості або психопатій [10].

Виходячи з психологічних особливостей дітей з числа ВПО варто зазначити особливості організації соціально-психологічної допомоги таким дітям. Необхідно створити такі умови перебування дітей, де був би

сприятливий соціально-психологічний клімат, атмосфера уваги, співчуття і співпраці в колективах зокрема й у навчальних закладах загалом. Варто докласти зусиль для протидії булінгу і для попередження та профілактики жорстокого поводження й насильства в навколишньому середовищі (навчальних закладах, сім'ї, соціумі).

При здійсненні соціально-педагогічного супроводу сімей ВПО, варто попереджувати і не допускати вторинної травматизації учасників навчально-виховного процесу, тому всі спеціалісти соціальної сектору мають дотримуватись Етичного кодексу та вимог щодо застосування корекційно-розвивальних методик і діагностичного інструментарію.

Також варто залучати до психолого-педагогічної роботи з дітьми і їх законних представників – батьків, опікунів/піклувальників до роботи над різними психологічними проблемами, труднощами та перешкодами. Особливу увагу варто звернути на те, що внаслідок травми порушуються нормальні дитячо-батьківські та родинні зв'язки – члени родини або дистанціюються один від одного, або сімейні зв'язки набувають ознак симбіозу, що є протилежним до стосунків, які побудовані на емоційній близькості, взаєморозумінні, адекватному спілкуванні.

Практичні методи соціальної роботи при ресоціалізації дітей включають ряд стратегій та дій, спрямованих на допомогу дітям, які мають проблеми зі соціалізацією, щоб вони змогли успішно інтегруватися у суспільство.

До практичних методів соціальної роботи, які можуть бути застосовані для роботи з дітьми з сімей ВПО можуть бути віднесені[13]:

- Метод втручання представляє собою комплекс заходів, спрямованих на полегшення сприйняття актуальних проблем клієнтом. Визначення стану проблеми та точне виконання завдань є основними елементами успішного вирішення цієї проблеми. Цей метод був розроблений у 1970 році Рідом і Енштейном і перевірений шляхом емпіричної практики в соціальних агентствах.

- Метод поведінкового підходу акцентує увагу на особистісних ресурсах навколишнього середовища, які можуть бути мобілізовані для стимулювання та збереження змінної поведінки. Зміна поведінки відбувається у двох напрямках: оперантна та респондентна.

- Метод екологічного підходу пропонує поліпшення взаємодії між людиною і навколишнім середовищем на основі позитивної взаємодії. «Людина — навколишнє середовище» розглядаються як взаємодоповнюючі системи, де людина формує оточення відповідними способами.

- Метод психологічного підходу Ранка зосереджується на процесі надання допомоги, проявляючи менший інтерес до «дитячих» переживань клієнта, ніж у психоаналітиків. Воля і здатність до змін — це ключові складові, що лежать в основі теорії і практики цього підходу.

- Метод терапії реальністю був запропонований В. Глассером. Його основу складає положення про те, що людині необхідно бути коханою і відчувати свою цінність, а для цього необхідна відповідна поведінка. Мета методу полягає в тому, щоб допомогти людям зрозуміти й усвідомити відповідальність за свою поведінку.

Варто розуміти, що всі форми та методи роботи важливі і застосовуються залежно від доцільності і ефективності саме в конкретній ситуації і з конкретною категорією клієнтів.

1.3. Особливості застосування групових методів соціальної роботи при ресоціалізації дітей з числа внутрішньо переміщених осіб

Кожна особистість є унікальним результатом впливу різноманітних групових чинників. Кожна з цих впливових груп вносить свій власний внесок у формування психіки та поведінки особистості. Специфічні соціальні ролі,

моделі поведінки і навіть індивідуальні якості формуються під впливом групи, а також можуть зазнавати змін залежно від приналежності до різних груп.

Вплив групи на психіку та поведінку індивіда, як зауважує О. Скрипченко, має значний характер. Деякі особисті зміни, спричинені психологічним впливом групи, зникають, коли людина виходить з її сфери впливу, тоді як інші зміни можуть існувати й закріплюватися як особистісні риси за певних умов. Процес пізнання інших людей веде до самопізнання і формування особистості. Наприклад, школяр, оцінюючи успіхи своїх товаришів у навчанні, неминуче порівнює їх зі своїми досягненнями та здібностями. Розглядаючи доброзичливість або недоброзичливість у взаєминах однокласників, він намагається зробити висновки про власні характерні риси. Залежно від своїх ціннісних орієнтацій, він прагне коригувати свою поведінку у взаєминах з іншими людьми [6].

Для розвитку і підвищення адаптивних здібностей у дітей з числа ВПО ми обрали саме дослідження особливостей групових методів роботи. Групові методи дозволяють учасникам взаємодіяти між собою, ділитися своїми досвідами, емоціями та переживаннями. Це створює атмосферу взаємопідтримки, де діти можуть відчувати, що вони не самотні в своїх проблемах і що є такі ж діти, які їх розуміють, які пережили схожий досвід і були в подібних ситуаціях.

Група надає можливість отримати підтримку і погляди з боку інших, що сприяє зростанню самооцінки та самоповаги. Групові методи дозволяють дітям ВПО зблизитися з іншими учасниками групи, встановити нові соціальні зв'язки та розвинути навички соціальної взаємодії. Це особливо важливо для дітей, які можуть почуватися відчуженими або відокремленими від свого соціального оточення.

Крім цього, під час групових методів роботи діти можуть навчатися один від одного. Вони спостерігають, як інші учасники справляються зі складнощами, розв'язують проблеми, долають труднощі, і навпаки. Це сприяє

розвитку соціальних навичок, комунікативної компетенції, вміння співпрацювати та вирішувати конфлікти. Це створює атмосферу взаємопідтримки та сприяє емоційній стабілізації.

Групові методи дають можливість навчитися і вправлятися в реальних ситуаціях. Діти можуть використовувати отримані навички та стратегії у взаємодії з іншими людьми, не лише в шкільному середовищі.

Загалом, застосування групових методів соціальної роботи для ресоціалізації дітей ВПО допомагає їм інтегруватися в суспільство, розвивати соціальні навички, покращувати психологічний стан та створювати основу для подальшого самореалізації та успішного життя.

Серед принципів групової роботи можемо виокремити:

- Принцип сімейно-орієнтованого підходу. Під час групової роботи, акцент зроблений на вплив на всю сім'ю, враховуючи усіх членів сім'ї, які перебувають поряд з дитиною. Робота спрямована на підтримку сімейних зв'язків та зміцнення позитивної динаміки всієї родини.

- Принцип гуманності. Всі дії та рішення підпорядковані цінності та повазі до особистості. Усі члени групи вважаються цінними та важливими, і їхні потреби та права повинні бути поважні та враховуватись.

- Принцип послідовності. Працюючи з батьками, важливо враховувати їхню готовність до прийняття нових знань та навичок. Необхідно рухатися поетапно, надавати інформацію та підтримку, дозволяючи батькам поступово засвоювати та застосовувати нові підходи.

- Принцип командної роботи. У груповій роботі важливий обмін інформацією та спільна спрямованість на досягнення спільної мети. Учасники групи працюють разом в одному напрямку, співпрацюючи та використовуючи взаємодопомогу для досягнення кращих результатів.

- Принцип прийняття. Прийняття іншої людини з усіма її унікальними рисами, відмінностями та досвідом. Розуміння та повага до

різноманітності в родинях сприяє створенню безпечної та підтримуючої атмосфери в групі.

- Принцип нейтралітету. Соціальний працівник не приймає сторону жодного з учасників групи. Він залишається нейтральним та об'єктивним у своїх оцінках та втручаннях, сприяючи розв'язанню конфліктів та покращенню взаємин між учасниками групи.

- Принцип безоціночних суджень. Соціальний працівник уникає вираження своїх особистих оцінок або відношення до людини або ситуації. Він використовує об'єктивні інформаційні висловлювання, сприяючи створенню довіри та відкритості у групі.

- Принцип поваги. Соціальний працівник виявляє повагу до всіх учасників групи, їхніх думок, почуттів та прав. Взаємна повага сприяє створенню сприятливого середовища для взаємодії та змін.

- Розуміння, що не можна врятувати всіх. Соціальний працівник усвідомлює, що не завжди можна досягти успіху в кожному випадку. Він уміє розрізняти ситуації, де можлива позитивна зміна, від тих, де результати можуть бути обмежені або недосяжні.

Для ефективної ресоціалізації та адаптації дітей з числа внутрішньо переміщених осіб можна застосовувати різні групові методи соціальної роботи: групові дискусії, групові проекти, психологічні тренінги, рольові ігри, тести, опитування, тощо.

1. Групові дискусії: Це структуровані обговорення певної теми або питання в групі. Учасники мають можливість ділитися своїми думками, досвідом та переживаннями, а також слухати інших учасників. Це сприяє розширенню світогляду, розвитку критичного мислення та підтримці дискусії та їх потенціал у вирішенні проблем та досягненні цілей групи.

Групові дискусії дають можливість створення безпечного простору для дітей ВПО, де вони можуть відчувати підтримку, спілкуватися з однолітками та дорослими, які проходять подібний досвід. Це надає їм можливість

поділитися своїми емоціями, думками та досвідом, що сприяє процесу ресоціалізації та адаптації до нового середовища.

2. Групові тренінги: Тренінги спрямовані на розвиток конкретних навичок і компетенцій учасників. Наприклад, тренінги з комунікації, лідерства, вирішення конфліктів, саморегуляції тощо. Вони можуть включати інтерактивні вправи, рольові ігри, групові діяльності та обговорення. Карл Роджерс визнав тренінгові групи (Т-Group) найвагомимим соціальним досягненням ХХ століття.

Особливості застосування тренінгу: націленість на психологічну допомогу; створення атмосфери довіри і творчої свободи; об'єктивна оцінка почуттів і емоцій учасників щодо себе і один до одного; розвиток і розкриття нових якостей особистості; реалізація творчого потенціалу і досягнення оптимального рівня життєдіяльності [4].

В залежності від поставлених цілей, ці тренінги можна умовно поділити на дві основні групи: тренінги, спрямовані на засвоєння спеціальних навичок, таких як уміння вести ділові переговори; тренінги, які мають на меті поглиблення досвіду в аналізі ситуацій спілкування, зокрема, в їх розв'язанні. Основна відмінність соціально-психологічного тренінгу від інших групових форм психокорекції полягає не в передачі готових знань і прийомів, а в способі їхнього самостійного вироблення шляхом активної участі в процесі групової взаємодії [9].

3. Групові проекти: Учасники працюють разом над спільним проектом або завданням. Це сприяє розвитку співпраці, командної роботи та навичок планування та виконання завдань. Групові проекти можуть бути спрямовані на розвиток творчості, проблемного мислення, спільної відповідальності тощо.

Особливості таких проектів полягають у спеціальному підході до групової діяльності та врахуванні потреб і особливостей дітей, які пережили травматичні події та втрати.

Групові проекти спрямовані на створення творчих, активних і взаємодіючих ситуацій. Це може включати художні та розважальні активності, драматичні вправи, музичні терапії, творчі проекти тощо.

Групові проекти дають можливість дітям поділитися своїм досвідом та переживаннями з іншими учасниками групи. Це стимулює емпатію, співчуття та співрозмову.

Крім цього, особливістю є те, що групові проекти можуть бути довготривалими, що дозволяє дітям розвиватися та адаптуватися впродовж тривалого періоду. Це дозволяє створити стійкі соціальні зв'язки, розбудувати довіру і надати дітям потрібну підтримку у важкі часи.

4. Рольові ігри. Рольова гра є важливим інструментом, який допомагає розкрити моделі життєвих ситуацій і сприяє кращому їх розумінню. Цей метод імітує реальне життя, але дозволяє досліджувати питання без однозначних відповідей. Варто пам'ятати, що проведення рольових ігор потребує обережності, оскільки психолог повинен враховувати почуття учасників групи.

Один з ключових аспектів успішної рольової гри — це участь всієї групи. Коли всі учасники беруть активну участь, ефективність гри значно збільшується. Важливо надати достатньо часу для аналізу гри, оскільки саме у процесі обговорення і розбору випадків можуть виявлятися найбільш цінні уроки. Звичайно, час, відведений на аналіз, повинен бути приблизно вдвічі більший, ніж тривалість самої гри. Наприклад, якщо гра триває 10–20 хвилин, то на аналіз слід відвести 20–40 хвилин.

Ці особливості дозволяють зробити рольові ігри ще більш цікавими та продуктивними для учасників. Вони сприяють глибшому розумінню складних ситуацій, розвитку навичок співпраці та сприйняття різних точок зору. Завдяки цим методам ресоціалізації дітей з числа внутрішньо переміщених осіб стає більш ефективним та цікавим процесом.

У сучасній психолого-педагогічній науці існує різноманітні класифікації рольових ігор, як зазначає Л. Карамушка. Одна з таких класифікацій, за її думкою, базується на завданнях та ролях, що використовуються. Таким чином, можна виділити навчально-рольові та ділові ігри. Головна мета рольових ігор полягає у тому, щоб забезпечити глибокий і всебічний аналіз різних проблем, використовуючи навчальні ролі. З іншого боку, ділові ігри спрямовані на імітацію реальних ділових (професійних, побутових тощо) ситуацій, де учасники виконують реальні ролі, а не навчальні. Це дозволяє студентам розвивати навички та вміння, необхідні для практичної діяльності в різних сферах [11].

Такі класифікації рольових ігор дозволяють створити різноманітні сценарії та ситуації, які сприяють активному навчанню та розвитку учасників. Навчально-рольові ігри сприяють засвоєнню теоретичних знань та розвитку аналітичних навичок, в той час як ділові ігри допомагають учням набути практичних навичок і виробити вміння, необхідні для ефективної роботи у реальних ситуаціях. Ці рольові ігри стають цікавим та змістовним додатком до традиційного навчального процесу, сприяючи активному залученню учнів та студентів до навчання та підвищенню їхнього мотивації.

Це лише декілька прикладів групових методів роботи, варто розуміти, що вибір певного методу залежить від потреб та цілей групи, а також від контексту і завдань соціального працівника.

Аналізуючи групові форми роботи, А. Бурке наводить кілька переваг, які вони пропонують [18]:

- Групи забезпечують більше інформації та мають значний вплив на кожного учасника завдяки доступу до групових ресурсів, важливої персональної інформації та різноманітності попереднього життєвого досвіду.
- Групи спонукають до креативності вирішення проблемних питань. Колективне мислення може привести до знаходження нових та неочікуваних рішень завдяки комбінації ідей та перспектив учасників групи.

- Групові дискусії краще запам'ятовуються. Групове навчання сприяє більш ефективному засвоєнню та осмисленню матеріалу. Учасники, які працюють у невеликих групах, мають тенденцію легше інтегрувати отриману інформацію.
- Рішення, які приймаються в групі, є більш практичними та частіше застосовуються у реальному житті, що приносить більше задоволення та успіху.
- Робота в групі сприяє кращому розумінню себе. Групова робота дозволяє людям отримати більш точне уявлення про те, як їх сприймають інші, що допомагає розвивати адекватну самооцінку та самосвідомість. Зворотні зв'язки, отримані від інших учасників, допомагають краще оцінити міжособистісну поведінку та комунікацію.

Попри те, що робота в групі вимагає більше часу порівняно з індивідуальною роботою, групове прийняття рішень та колективний аналіз проблем зазвичай приводять до досягнення кращих результатів. Таким чином, групові методи роботи мають великий потенціал для терапевтичного та розвивального впливу, особливо щодо роботи над наслідками психологічного травмування, розвитку механізмів соціальної адаптації до нових умов проживання, навчання та встановлення ефективного спілкування з дітьми з числа внутрішньо переміщених осіб.

Висновки до розділу 1

Останні 50 років міграція населення відштовхується не тільки економічними чинниками, але й збройними конфліктами, які примушують людей шукати безпечніше місце проживання. З 2014 року в Україні сталося масове внутрішнє переміщення населення внаслідок анексії Криму та воєнних дій на Донбасі. Вже з початку 2023 року зареєстровано 4,8 мільйона внутрішньо переміщених осіб, але фактична кількість становить близько 7

мільйонів осіб, в зв'язку із повномасштабним вторгненням росії та його руйнівні наслідки. Ефективна допомога та інтеграція внутрішньо переміщених осіб вимагає системного підходу та врахування міжнародного досвіду. Досвід країн, таких як Азербайджан, Грузія та Молдова, які стикнулися з подібними ситуаціями внаслідок воєнних конфліктів, може бути цінним при розробці та впровадженні соціальних програм для внутрішньо переміщених осіб в Україні. Варто досліджувати та адаптувати успішні практики з цих країн для використання в українському контексті.

Підтримка та допомога внутрішньо переміщеним особам вимагає спільних зусиль державних органів, міжнародних та громадських організацій. Ефективна координація зусиль між цими сторонами може сприяти ефективному вирішенню соціальних проблем, забезпеченню необхідної допомоги та соціалізації переселенців. Особливу увагу варто приділити проблемі соціалізації сімей внутрішньо переміщених осіб та їхніх дітей. Забезпечення доступу до якісної освіти, культурних та спортивних програм, психологічної підтримки допоможе їм інтегруватися в нове оточення та реалізувати свій потенціал.

Практичні методи соціальної роботи грають важливу роль у підтримці дітей, які були вимушені покинути свої домівки та переїхати в інші області через воєнні конфлікти. Діти, яким довелось переживати стресові ситуації та втрати, потребують психологічної підтримки, щоб впоратися зі своїми емоціями та відновити психологічний стан. Соціальні працівники, психологи та інші фахівці можуть надавати, як індивідуальну, так і групову терапію, розвивати стратегії саморегуляції та забезпечувати безпечне середовище для дітей. Практичні методи соціальної роботи допомагають дітям внутрішньо переміщених осіб адаптуватися до нового соціального середовища. Це може включати навчання соціальних навичок, спілкування, взаємодії з однолітками та розвитку емоційного інтелекту.

Груповий підхід дозволяє створити сприятливу та підтримуючу атмосферу, де учасники можуть ділитися своїми думками, емоціями та досвідом. Взаємодія з однолітками та спільна робота сприяють становленню механізмів самопомоги та підтримки в групі, що є важливим аспектом у процесі розробки стратегій подолання складних життєвих ситуацій.

Групові форми роботи дозволяють індивідуально відпрацьовувати проблеми та шукати взаємодопомогу в групі. Взаємодія та співпраця з іншими членами групи сприяють розвитку навичок комунікації, взаєморозуміння та побудові здорових міжособистісних зв'язків. Цей підхід допомагає дітям та сім'ям, які зазнали важких обставин через військові дії, активно адаптуватись до нових умов та знаходити опору та підтримку в групі ровесників та фахівців.

Отже, груповий підхід в роботі з дітьми та сім'ями, що опинилися в складних життєвих обставинах через військові дії, є цінним інструментом для їхньої реабілітації, соціальної адаптації та покращення якості життя.

РОЗДІЛ II

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВПЛИВУ ГРУПОВИХ МЕТОДІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ НА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЮ ДІТЕЙ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

2.1. Характеристика методів дослідження

Дослідження проводилось на базах Житомирського екологічного ліцею №24, Житомирського міського колегіуму, Одеської гімназії №5, Одеської ЗОШ №118, Одеської ЗОШ №74.

Наше дослідження містить в собі два опитування. В першому респондентами стали учні середньої школи, а саме 5–8 класів, віком 11–14 років, вибірка в кількості становить 35 осіб. Для того щоб отримати об'єктивні результати опитування і побачити реальну картину стану дітей ВПО, дізнатись їх потреби, проблеми та ресурси було обрано дітей даної вікової та шкільної категорії. Діти в цьому віці перебувають у фазі активного розвитку та формування особистості. Наразі вони перебувають на стадії фізіологічних, психологічних і соціальних змін. Враховуючи їх почуття, думки та досвід ми можемо краще зрозуміти їх стан та вплив обставин на їх розвиток та самопочуття. До того ж, учні 5-8 класів вже мають певні розвинені когнітивні здібності, і це насамперед, допомагає їм краще відчувати себе та свій стан, зрозуміло виражати свої думки та почуття. Враховуючи це, ми можемо розраховувати на більш точні та детальніші результати нашого дослідження. Також дана вибірка допомагає нам визначити більш загальні тенденції, які є особливими саме для даної стадії шкільного віку. Наше дослідження зосереджене на їх адаптації до нового навчального середовища, на їх соціальну взаємодію з однолітками, вчителями, іншими спеціалістами навчального закладу та батьками, на їх самооцінку та психологічне самопочуття.

Крім цього, в дослідженні, нам було важливо дізнатись експертну думку спеціалістів, які безпосередньо працюють з дітьми ВПО в навчальних закладах. Тому до другого опитування також були залучені викладачі, шкільні психологи, соціальні педагоги та соціальні працівники шкіл віком – 25–49 років, вибірка склала 26 осіб. Дане опитування дало нам змогу дізнатись їх думки, які засновані на професійному досвіді і власних спостереженнях, а також отримати інсайти фахівці щодо потреб та проблем дітей ВПО саме в контексті навчальних закладів.

Для дослідження основним методом збору інформації ми обрали саме анкетування. Обидва анкетування були анонімними, що дозволило респондентам відчувати свободу вираження свої думок та відповідати чесно та щиро. Використовували стандартизовані опитування, які були спрямовані на визначення соціалізації та адаптації дітей ВПО, а саме ґрунтувались на базі двох методик: «Моніторинг соціалізації особистості учня» (І. Рожкова) та «Тест-опитувальник особистісної адаптованості школяра» (А. Фурмана).

Сам опитувальник поділений на 3 блоки:

1. Загальна інформація (стать, вік, клас).
2. 20 питань за «Моніторингом соціалізації особистості учня».
3. 19 питань за «Тестом-опитувальником особистісної адаптованості школяра».

«Моніторинг соціалізації особистості учня» (І. Рожкова) дає нам змогу дослідити рівень соціальної адаптації, активності та моральної вихованості опитаних учнів. Зважаючи на інструкцію, респонденти мають відповісти на 20 тверджень, як саме вони їх характеризують. Варто зазначити відповідь, обравши одну з цифр: 4 – завжди, 3 – майже завжди, 2 – іноді, 1 – дуже рідко, 0 – ніколи. Виходячи з того, що дана методика є стандартизованою, обробка результатів відбувається відповідно ключу:

- соціальна адаптованість – номери 1, 5, 9, 13, 17. Середню оцінку соціальної адаптованості отримують при додаванні всіх оцінок під даними номерами тверджень і поділі цієї суми на п'ять.

- автономність – номери 2, 6, 9, 14, 18. Оцінка автономності вираховується на основі аналогічних операцій із переліченими номерами тверджень.

- соціальна активність – номери 3, 7, 10, 15, 19. Оцінка соціальної активності отримують при додаванні всіх оцінок під даними номерами й діленні цієї суми на п'ять.

- моральність – номери 4, 8, 11, 16, 20. Вираховується на основі аналогічних операцій.

Якщо коефіцієнт більше трьох, то можна констатувати високий ступінь соціалізованості людини, якщо ж він більше двох, але менше трьох, то це свідчить про середній ступінь розвитку соціальних якостей. Якщо коефіцієнт виявиться менше двох балів — низький рівень відповідного до параметру соціалізованості.

Використовуючи в 3 блоці «Тест-опитувальник особистісної адаптованості школяра» (А. Фурмана) маємо на меті проаналізувати особистісну адаптованість респондентів. Відповідно до інструкції, біля кожного твердження варто вибрати оцінку, в залежності від того, яке місце в житті сьогодні посідають люди, організації, події, заняття для даного респондента: +5 – дуже позитивно, +4 – позитивно; 0 – нейтрально; -4 – негативно; -5 – дуже негативно.

Процедура підрахунку отриманих результатів передбачає підсумок позитивних і негативних оцінок.

Під час розробки авторської анкети для спеціалістів навчальних закладів її також було поділено на блоки:

1. Загальна інформація
2. Форми та методи роботи з дітьми ВПО.

3. Потреби та проблеми, загальна оцінка особливостей роботи з дітьми ВПО.

2.2. Опис результатів проведеного дослідження за методикою І. Рожкова та А.Фурмана

На першому етапі аналізу проведемо опис характеристики вибіркової сукупності. Таким чином, вибірка складається із 33 досліджуваних, 14 з яких – хлопці (42,2%) і 19 дівчата (57,6%). Окрім того, 4 дитини навчаються у 5 класі (12,1%), 10 дітей навчаються в 6 класі (30,3%), 9 дітей навчаються в 7 класі (27,3%), 10 дітей навчаються в 8 класі (30,3%).

Тепер перейдемо до аналізу результатів досліджуваних за методиками.

Методика «Моніторинг соціалізації особистості учня» (І. Рожкова)
(див.таб.2.1).

Таблиця 2.1

Розподіл учнів за методикою соціалізації за високим, середнім і низьким рівнями

	високий		середній		низький	
	кількість	%	кількість	%	кількість	%
соціальна адаптованість	6	18,18%	25	75,75%	2	6,06%
автономність	11	33,30%	18	54,54%	4	12,12%
соціальна активність	6	18,20%	23	69,69%	4	12,12%
моральність	7	21,21%	20	60,60%	6	18,18%

За цією таблицею бачимо наступне:

За шкалою «Соціальна адаптованість»:

- 18,18% учнів мають високий рівень соціальної адаптованості.
- 75,75% учнів мають середній рівень соціальної адаптованості.

- 6,06% учнів мають низький рівень соціальної адаптованості.

Це свідчить про те, що більша частина учнів мають середній рівень адаптованості. Це діти, які не переживають деструктивних станів та дискомфорту у шкільному середовищі та почувають відносно вільно у комунікації з іншими.

За шкалою «Автономність»:

- 33,30% учнів мають високий рівень автономності.
- 54,54% учнів мають середній рівень автономності.
- 12,12% учнів мають низький рівень автономності.

За змінною автономності також більша частина учнів мають середній рівень. Це свідчить про їх відносну самостійність у своїх рішеннях та незалежності від інших.

За шкалою «Соціальна активність»:

- 18,20% учнів мають високий рівень соціальної активності.
- 69,69% учнів мають середній рівень соціальної активності.
- 12,12% учнів мають низький рівень соціальної активності.

За цією змінною більша частина дітей є соціально активними. Це діти, які беруть участь в комунікаціях з іншими, різних шкільних та спортивних заходах і при цьому не переживають психологічних труднощів.

За шкалою «Моральність»:

- 21,21% учнів мають високий рівень моральності.
- 60,60% учнів мають середній рівень моральності.
- 18,18% учнів мають низький рівень моральності.

Це може свідчити про те, що гуманістичні цінності та норми оточуючого суспільства мають певну вагу та вплив на дітей. Якщо більшість дітей демонструє середній рівень гуманістичних норм, це може означати, що такі цінності визнані і поширені серед широкої громадськості.

Методика «Тест-опитувальник особистісної адаптованості школяра» (А. Фурмана) (див.таб.2.2).

**Розподіл учнів за шкалою адаптованості за високим, середнім і
низьким рівнями**

	високий		середній		низький	
	кількість	%	кількість	%	кількість	%
адаптованість	9	27,27%	18	54,54%	6	18,18%

За наведеною методикою, дані показники свідчать про рівень адаптованості учнів. Основні висновки з цих даних такі:

1. Високий рівень адаптованості: За методикою, 27,27% учнів мають високий рівень адаптованості. Це означає, що ці учні добре пристосовані до шкільного середовища, справляються з викликами та виявляють позитивну соціальну, емоційну та академічну адаптацію.

2. Середній рівень адаптованості: За методикою, 54,54% учнів мають середній рівень адаптованості. Це означає, що ці учні, ймовірно, виявляють середній рівень успіху в пристосуванні до шкільного середовища. Їм може потрібна деяка підтримка та допомога, але загалом вони функціонують задовільно.

3. Схильність до дезадаптації: За методикою, 18,18% учнів мають схильність до дезадаптації. Це означає, що ці учні можуть мати складнощі в адаптації до шкільного середовища. Вони можуть виявляти проблеми у соціальній, емоційній або академічній сферах, що може вимагати додаткової підтримки та інтервенції.

На наступному етапі проведемо аналіз пошуку різниць між групами хлопців та дівчат за дослідницькими конструктами. Для цього застосуємо U-критерій Мана-Уїтні (див.таб.2.3).

Таблиця 2.3

Порівняння груп хлопців і дівчат за шкалами соціалізації

Шкали соціалізації	Дівчата (медіана)	Хлопці (медіана)	Емпіричне значення U	Рівень значущості
Соціальна адаптованість	1,9	3,4	164	0,01
Автономність	2,3	2,3	186	0,07
Соціальна активність	2	2,5	142	0,00
Моральність	2,8	2,2	185	0,06

За цим аналізом бачимо, що існує статистично значуща різниця між хлопцями і дівчатами у проявах соціальної адаптованості та соціальної активності.

У проявах соціальної адаптованості, медіанне значення для хлопців (3,4) вище, ніж для дівчат (1,9). Це може вказувати на те, що хлопці, в середньому, виявляють більшу здатність до адаптації до соціального середовища, можуть краще пристосовуватися до нових ситуацій та взаємодіяти з іншими людьми.

У проявах соціальної активності, медіанне значення для хлопців (2,5) також вище, ніж для дівчат (2). Це може означати, що в середньому, хлопці більш активно беруть участь у соціальних взаємодіях, можуть бути більш комунікабельними та ініціативними в цих ситуаціях, ніж дівчата.

Зазначена статистично значуща різниця між хлопцями і дівчатами у цих аспектах свідчить про наявність гендерних розбіжностей у соціальній адаптованості та соціальній активності.

Таблиця 2.4

Порівняння груп хлопців і дівчат за шкалою адаптованості

	Дівчата (медіана)	Хлопці (медіана)	Емпіричне значення U	Рівень значущості

Адаптованість	34	44	134,5	0,01
----------------------	----	----	-------	------

За цим аналізом (див.таб.2.4) бачимо, що існує статистично значуща різниця у проявах адаптованості між хлопцями та дівчатами. Ці статистично значущі різниці у проявах адаптованості між хлопцями та дівчатами свідчать про існування відмінностей у цьому аспекті між статями. Бачимо, що медіанне значення для хлопців складає 44, тоді як для дівчат – 34. Це означає, що в середньому, хлопці мають вищий рівень адаптованості, ніж дівчата.

Висока медіана для хлопців може вказувати на те, що вони виявляють більшу здатність до адаптації до різних ситуацій і соціальних середовищ. Це може бути пов'язано з їхніми особливостями розвитку, ставленням до викликів або іншими факторами, які сприяють їхній адаптації.

Зазначена статистично значуща різниця свідчить про наявність гендерних відмінностей у проявах адаптованості. Проте важливо пам'ятати, що ці розбіжності базуються на середніх значеннях і не означають, що всі хлопці або дівчата відповідають цим характеристикам. Індивідуальні відмінності, контекст та інші фактори також можуть впливати на рівень адаптованості кожного учня незалежно від статі.

На наступному етапі проведемо пошук взаємозв'язків між адаптованістю учнів та шкалами соціалізації. Для цього скористаємось критерієм Спірмена (див.таб.2.5).

Таблиця 2.5

Кореляція адаптованості учнів зі шкалами соціалізації

	Адаптованість
Кореляція Спірмена	,386*

Соціальна адаптованість	Знач. (двостороння)	,026
	N	33
Автономність	Кореляція Спірмена	,255
	Знач. (двостороння)	,153
	N	33
Соціальна активність	Кореляція Спірмена	,257*
	Знач. (двостороння)	,020
	N	33
Моральність	Кореляція Спірмена	,293
	Знач. (двостороння)	,098
	N	33

За цією таблицею бачимо, що адаптованість прямо помірно корелює з соціальною адаптованістю (0,386) та соціальною активністю (0,257). Це означає, що існує позитивна залежність між адаптованістю та соціальною адаптованістю, а також між адаптованістю та соціальною активністю. Іншими словами, коли рівень адаптованості зростає, імовірність більшої соціальної адаптованості та соціальної активності також збільшується. Це може вказувати на те, що учні, які демонструють вищий рівень адаптованості, частіше виявляють більшу здатність успішно пристосовуватися до нових соціальних ситуацій та взаємодіяти з оточуючими людьми. Вони можуть бути більш впевненими у себе, мають більш розвинені соціальні навички та можуть активно брати участь у різних соціальних взаєминах.

На цьому кроці порівнюємо результати дітей різних класів за проявами адаптованості та соціалізації (див.таб.2.6).

Таблиця 2.6

Описова статистика дослідницьких шкал для учнів різних класів

клас		соціальна адаптованість	автономність	соціальна активність	моральність	адаптованість
5 клас	Середнє	1,350	2,450	1,900	2,800	25,00
	N	4	4	4	4	4
	Мінімум	1,0	1,8	1,8	1,8	21
	Максимум	3,6	3,2	3,0	3,6	77
6 клас	Середнє	3,120	2,380	2,360	2,360	28,60
	N	10	10	10	10	10
	Мінімум	2,6	2,0	2,0	1,8	0
	Максимум	3,6	3,0	2,6	2,8	52
7 клас	Середнє	3,489	3,022	2,689	2,667	48,00
	N	9	9	9	9	9
	Мінімум	2,4	2,0	1,8	2,0	5
	Максимум	4,6	4,0	4,0	4,0	95
8 клас	Середнє	3,420	4,120	2,000	2,120	60,40
	N	10	10	10	10	10
	Мінімум	1,6	,0	,0	,0	22
	Максимум	4,2	4,2	3,0	3,8	95

Аналізуючи різниці середніх результатів за шкалами учнів різних класів, можна зробити наступні спостереження:

1. Соціальна адаптованість: Середній рівень соціальної адаптованості зростає з 5 класу (1,350) до 8 класу (3,420). Це свідчить про те, що з кожним наступним класом учні більш успішно пристосовуються до соціальних ситуацій і виявляють більш виражені навички соціальної адаптації. Однак, з іншого боку, учні 5 класу є найбільш вразливою категорією, яка потребує окремої уваги.

2. Автономність: Загалом, середня автономність учнів у всіх класах є середньою з невеликими відмінностями між класами.

3. Соціальна активність: Середня оцінка соціальної активності показує варіацію між класами. Найнижчий рівень соціальної активності спостерігається у 5 класі (1,900), а найвищий – у 7 класі (2,689). Знову ж таки,

спостерігаємо тенденцію, що у наймолодших досліджуваних є труднощі із соціальною активністю.

4. Моральність: Рівень моральності також має невеликі відмінності між класами, з загальним середнім рівнем у середньому діапазоні.

5. Адаптованість: За оцінкою адаптованості, найвищий середній рівень спостерігається в 8 класі (60,40), що може вказувати на більшу здатність учнів цього класу успішно пристосовуватися до змін і викликів.

Отже, за методикою адаптованості найвищі показники серед учнів 7 і 8 класів, а найнижчі в учнів 5 класів. За методикою соціалізації найвищі показники спостерігаються в учнів 8 класів, а найнижчі в учнів 5 класу. На основі цього було з'ясовано, що наймолодші учні є найбільш вразливою категорією, яка потребує особливої уваги.

2.3. Опис результатів проведеного дослідження за авторським анкетуванням

В другій частині нашого дослідження ми мали на меті дізнатись експертну думку спеціалістів щодо особливостей групових методів соціальної роботи, яка направлена на роботу з дітьми ВПО. Для цього була створена авторська анкета, яка складається з 30 питань.

Наша вибірка складається з 21 респондентів. Досліджувані спеціалісти представлені різними віковими групами, з віком від 21 до 49 років. Щодо статевого розподілу, 85,7% учасників є жінками, а 14,3% – чоловіками.

Це свідчать про широкий віковий спектр учасників, що сприяє отриманню різноманітних поглядів та досвіду з різних поколінь спеціалістів.

Респонденти нашого опитування належать до різних професійних груп, що працюють з дітьми з числа внутрішньо переміщених осіб. За результатами дослідження, ми виявили, що найбільшу частку учасників становлять вчителі (47,5%), які відіграють важливу роль у навчанні та ресоціалізації цих дітей.

Крім того, у вибірці представлені соціальні педагоги (23,8%), шкільні психологи (19,2%) і соціальні працівники (9,5%), що свідчить про значущість різних спеціалістів у соціальній роботі з цією групою дітей.

Надалі, ми помітили, що більшість учасників (74,2%) працюють у державних установах. Однак, також варто зазначити, що 23,8% учасників працюють саме в приватному секторі.

Відповіді учасників на питання про загальний стаж роботи в педагогічній сфері привертають увагу до різноманітності досвіду, який вони мають. За результатами дослідження, 38,1% зазначили стаж від 1 до 3 років, що свідчить про наявність в них відносно недавнього професійного досвіду. Додатково, 23,8% учасників мають досвід від 4 до 6 років, тоді як ще 23,8% вказали на стаж роботи від 7 до 10 років. Це свідчить про наявність серед учасників групи досвідчених спеціалістів. Крім того, 14,3% вказали на стаж роботи понад 10 років, що вказує на значимий досвід та експертність у педагогічній сфері.

Відповіді на питання про тривалість роботи у даному закладі освіти показують, що 52,4% учасників працюють тут впродовж 1–3 років. Крім того, 28,6% учасників мають досвід роботи в даному закладі від 4 до 6 років, а 9,5% – від 7 до 10 років, що свідчить про наявність спеціалістів, які вже встигли закріпитись. Також 9,5% учасників вказали, що працюють тут більше 10 років.

Відповідно до запитання про поточний режим роботи освітньої установи, учасники дослідження надали наступні відповіді: 38,1% зазначили, що освітня установа функціонує у дистанційному форматі, 42,9% вказали на змішаний режим, що поєднує дистанційне та очне навчання, а 19% стверджують, що навчання проводиться тільки очно.

Ці дані вказують на різноманітність підходів до організації навчального процесу в освітній установі. Дистанційна форма навчання є досить поширеною серед учасників дослідження (38,1%), що пов'язано із збереженням безпеки школярів та спеціалістів навчальних закладів, в умовах війни. Змішаний

режим навчання, який поєднує онлайн та офлайн компоненти, також має значну популярність серед учасників (42,9%), що свідчить про пошук оптимального балансу у навчальному процесі. Крім того, 19% відповідей вказують на те, що окремі освітні установи продовжують здійснювати навчання тільки очно, надаючи пріоритет прямому спілкуванню та взаємодії в класних кімнатах.

Ці результати підкреслюють гнучкість та пристосованість освітніх установ до змінних потреб та вимог сучасного становища. Різноманіття форм навчання може впливати на організацію соціальної роботи з дітьми внутрішньо переміщених осіб, що стимулює розробку та впровадження нових стратегій та підходів для успішної підтримки цільової аудиторії.

Після отримання загальної інформації про респондентів та навчальні заклади в яких вони працюють, наступний блок питань був направлений на дослідження особливостей роботи саме соціального працівника з дітьми з числа внутрішньо переміщених осіб.

Але як показали результати опитування, наявність саме соціального працівника в навчальних закладах є досить проблемним питанням. У відповідь на запитання щодо наявності соціального працівника в штаті освітнього закладу 38,1% заявили про наявність соціального працівника, тоді як 61,9% відповіли, що такого спеціаліста немає.

В разі відповіді «ні» на попереднє питання, учасникам було запропоновано вказати, хто виконує функції соціального працівника. За результатами, 78,4% відповідей вказали на соціального педагога як особу, що виконує ці функції, тоді як 21,6% зазначили психолога.

І в той же час, на питання про необхідність наявності соціального працівника в штаті освітнього закладу отримали такі результати: 76,2% учасників відповіли, що важливо мати соціального працівника в школі, оскільки він може забезпечити підтримку та допомогу дітям з числа внутрішньо переміщених осіб у процесі навчання та адаптації до нових умов.

19% відповідей вказують на необхідність наявності соціального працівника, залежно від конкретної ситуації в школі, такої як кількість дітей ВПО або потреби дітей у особливій підтримці. Лише 4,8% відповідей стверджують, що соціальний працівник не є обов'язковим у штаті, оскільки інші спеціалісти, наприклад, психолог або соціальний педагог, можуть виконувати схожі функції.

Відповіді учасників опитування на питання щодо впливу діяльності соціального працівника на ресоціалізацію дітей ВПО розкривають різноманітні погляди та підходи до цієї проблеми.

За даними опитування, 90% учасників висловили позитивну думку щодо впливу соціального працівника на ресоціалізацію. Вони підтримують думку, що соціальний працівник має здатність забезпечити підтримку та допомогу дітям ВПО у процесі адаптації до нового оточення та культури. Його присутність в освітньому закладі може створити сприятливі умови для інтеграції дітей та сприяти їх ресоціалізації.

Деякі учасники (5%) висловили думку, що ресоціалізація може бути складним процесом, але згодом, завдяки діяльності соціального працівника, може спостерігатися позитивний вплив. Вони вважають, що з часом, за наявності відповідної підтримки, діти зможуть адаптуватися та інтегруватися в нове оточення.

Декілька відповідей (5%) зауважують, що ресоціалізація дітей ВПО є складним завданням, і роль соціального працівника не може бути зведена лише до одного чиннику. Це може бути лише одна складова успішної ресоціалізації, яка вимагає координації різних фахівців та чинників.

Загальні результати опитування вказують на різноманітність поглядів та усвідомлення важливості діяльності соціального працівника в контексті ресоціалізації дітей з числа внутрішньо переміщених осіб.

Відповідно до опитування, результати показують, що залежно від навчального закладу, можуть варіюватися уявлення щодо наявності фахівців, які займаються соціально-виховним розвитком дітей.

38,1% учасників стверджують, що в їхньому навчальному закладі достатньо фахівців та наявна співпраця між всіма фахівцями, що сприяє швидкій адаптації дітей ВПО. Це вказує на те, що є наявність відповідних спеціалістів, які забезпечують соціально-виховну роботу з дітьми.

Деякі учасники (33,3%) вважають, що фахівців достатньо, але можливо потрібно покращити їхню кваліфікацію та розширити функції та обов'язки. Це свідчить про необхідність постійного удосконалення роботи спеціалістів і їхнього адаптування до зростаючих потреб дітей.

Також були відповіді, що фахівців не вистачає. 23,8% учасників зазначили, що хочуть надати соціально-виховну роботу з дітьми, проте їм бракує необхідної кількості спеціалістів для створення відповідних умов адаптації дітей ВПО.

Відповіді на запитання щодо дитячого психолога також відрізняються. 95,2% опитаних заявили, що в їх навчальному закладі є дитячий психолог, і вони звертаються до нього за допомогою у разі потреби. Деякі учасники (4,8%) вважають, що наявність дитячого психолога є важливою складовою соціально-виховного розвитку дітей, але такого фахівця в їх освітньому закладі немає.

Отже, результати опитування свідчать про різноманітність уявлень про наявність фахівців у закладах освіти, зокрема тих, які займаються соціально-виховним розвитком дітей. Відповіді вказують на потребу у розгляді та вдосконаленні системи підтримки та ресурсів, що допомагають забезпечити ефективну роботу з соціально-виховним розвитком дітей у навчальних закладах.

Наступні питання стосувались детальнішої інформації безпосередньо про дітей з числа внутрішньо переміщених осіб, про їх комунікацію, з

однолітками, вчителями та спеціалістами та, безпосередньо про особливості роботи з ними та їхніми батьками.

У відповідь на запитання про кількість дітей з числа внутрішньо переміщених осіб, які навчаються в освітній установі, було отримано різноманітні результати. Згідно з даними, наданими респондентами, 47,6% заявили, що кількість таких дітей не перевищує 10 осіб, 42,9% вказали на наявність до 30 внутрішньо переміщених дітей, 8% зазначили, що їх кількість становить до 50, і лише 1,5% вказали, що їх число перевищує 50.

Щодо географічного походження дітей, які мають статус внутрішньо переміщених осіб, було виявлено такі основні регіони: 61,9% зазначили Схід України, 4,8% вказали на Північ України, а 33,3% зазначили Південь України. Кожен навчальний заклад має різну кількість таких дітей, що вимагає уваги та врахування особливих потреб цієї групи учнів.

На питання про ставлення інших дітей до дітей ВПО, за спостереження респондентів, і наданих відповідей, маємо такі результати: 38,1% респондентів зазначили, що інші діти ставляться до дітей ВПО позитивно та з особливою увагою, проявляють бажання дружити. Це є добрим знаком і свідчить про відкритість і толерантність оточуючих. Але, на жаль, 42,9% респондентів зазначили, що існують випадки булінгу, незважаючи на загальне позитивне ставлення. Це є сигналом про необхідність подальшого розвитку емпатії та виховання толерантного середовища, де кожна дитина має право на повагу та безпеку. Окрім того, 19% респондентів відзначили, що ставлення інших дітей до дітей ВПО є нейтральним, схожим до ставлення до всіх інших дітей. Це може свідчити про відсутність особливих стереотипів або дискримінації, але водночас потребує більшої уваги та підтримки для інтеграції дітей ВПО в оточуюче середовище.

При аналізі поведінки дітей ВПО, результати спостережень спеціалістів були різноманітними. 9,5% респондентів вказують на те, що такі діти легко встановлюють контакти та швидко інтегруються у колектив та освітній процес

загалом. Це свідчить про їх відкритість та здатність соціально адаптуватися. Але 66,7% респондентів зазначили, що діти ВПО можуть зазнавати певних труднощів у встановленні контактів, але з часом ці труднощі долаються. І, решта, 23,8% респондентів відзначили, що спочатку діти ВПО можуть уникати контактів з оточуючими, проте з часом вони здатні адаптуватися до нових умов і починають активніше взаємодіяти.

Ці спостереження підкреслюють значення індивідуального підходу до кожної дитини ВПО, оскільки кожна з них може мати унікальні потреби та реагувати по-своєму на нове оточення. Важливо створити сприятливу атмосферу, де діти ВПО почувуються, що їх приймають та підтримують.

Наступне питання стосувалось, безпосередньо, методів роботи, які направлені на ресоціалізацію дітей ВПО. В даному питанні ми надали можливість обрати декілька варіантів відповіді.

Результати опитування вказують на те, що найбільш часто проводяться саме індивідуальні консультації та групові заняття, найменше приділяють увагу заняттям з розвитку мовлення.(див. рис. 2.1). І також виходячи із опитування варто зазначити, що подібні заходи проходять 1–3 рази на місяць (61,9%), або ж 1–2 рази на тиждень(38,1%).

18. Які методи роботи, направлені на ресоціалізацію дітей з числа внутрішньо переміщених осіб найчастіше проводяться з дітьми?

21 відповідь

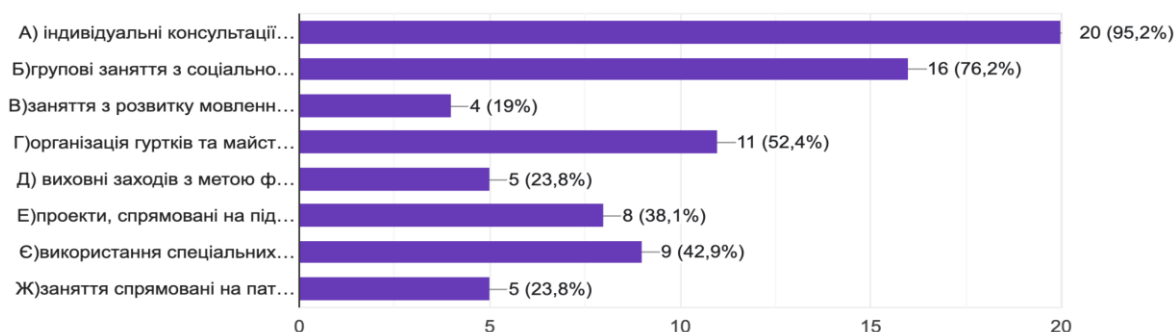

Рис.2.1. Результати опитування щодо методів роботи, які проводяться з дітьми найчастіше

Але варто зазначити, що виходячи з результатів наступного питання: «Як Ви вважаєте, що в першу чергу впливає на ресоціалізацію дітей з ВПО?», найбільший відсоток відповідей припадає на варіант «Проведення групової роботи, яка сприяє адаптації дітей до нових умов та їх інтеграції», а саме так вважає 57,1% респондентів(див. рис. 2.2). 28.6% респондентів, вважають також важливим психологічну підтримку та індивідуальний підхід до кожної дитини, з чим не можемо не погодитись.

21. Як Ви вважаєте, що в першу чергу впливає на ресоціалізацію дітей з ВПО?
21 відповідь

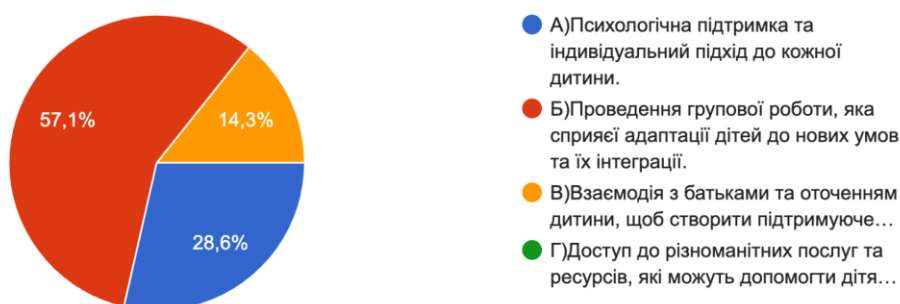

Рис.2.2. Результати опитування щодо чинників впливу на ресоціалізацію дітей з ВПО

З погляду соціально-педагогічних методів роботи з дітьми та їх впливу на ресоціалізацію та адаптацію, ми отримали такі результати: 90,5% респондентів висловили думку, що соціально-педагогічні методи можуть суттєво сприяти успішній адаптації та ресоціалізації дітей. Вони вбачають у цих методах потенціал для створення сприятливих умов і розвитку необхідних навичок у дітей, які допоможуть їм ефективно інтегруватись в суспільство. Проте, 9,5% все ж таки відзначили, що позитивний вплив на ресоціалізацію дітей ВПО можна прослідкувати лише завдяки деяким соціально-педагогічним методам.

Щодо простеження змін у адаптаційних процесах дітей після різного роду занять, 42,9% респондентів зазначили, що систематично відстежують

зміни у поведінці та рівні адаптації. Вони активно спостерігають за прогресом дітей після проведення занять та виявляють позитивні зміни, які свідчать про їхню ресоціалізацію. 38,1% респондентів частково простежують зміни, але не регулярно та не систематично. Вони можуть спостерігати зміни у деяких випадках або залежно від конкретних занять та ситуацій. Решта, 19% респондентів вказали, що спостерігають зміни у рівні адаптації залежно від типу занять та індивідуальних особливостей кожної дитини. Вони враховують контекст та потреби кожного учня для ефективного орієнтування на його адаптаційні потреби.

Усі ці відповіді свідчать про різноманітність у сприйнятті впливу соціально-педагогічних методів на ресоціалізацію та адаптацію дітей. Важливо продовжувати дослідження та розвиток ефективних підходів, щоб максимально задовольняти потреби дітей у їхній соціально-педагогічній підтримці.

Результати опитування щодо потреби у розширенні методів роботи з дітьми, з урахуванням попереднього досвіду, розкрили різні погляди.

57,1% опитаних стверджують, що постійне розширення методів роботи з дітьми є необхідним, оскільки це враховує їх попередній досвід та потреби. Вони акцентують на значущості постійного розвитку та вдосконалення підходів для досягнення кращих результатів у роботі з дітьми ВПО. 38,1% респондентів вважають, що варто зосередитися на поліпшенні та вдосконаленні існуючих методів роботи з дітьми, замість простого розширення їх кількості. Вони вважають, що якісні зміни в існуючих методах можуть мати більший вплив на роботу з дітьми, ніж просте розширення варіативності. 4,8% респондентів стверджують, що поточні методи роботи з дітьми є достатньо ефективними й не потребують розширення. Вони вбачають, що наявні методи вже задовольняють потреби дітей та досягають поставлені цілі. Отже, спостерігається розбіжність у поглядах на необхідність розширення методів роботи з дітьми.

Питання, які стосуються методів роботи з батьками, дали нам такі результати: 28,6% опитаних повідомили, що регулярно проводяться зустрічі для батьків з педагогами та соціальними працівниками. Ці зустрічі мають на меті надання корисної інформації про особливості розвитку дітей, методи виховання, питання безпеки та інші аспекти, які є важливими для батьків. 47,6% відповідей свідчать про те, що заходи для батьків проводяться періодично, але не з регулярністю. Це можуть бути інформаційні зустрічі, індивідуальні консультації або інші формати, спрямовані на надання необхідної підтримки та інформації батькам.

23,8% опитаних зазначили, що регулярні зустрічі для батьків не проводяться, але вони мають можливість звернутись до педагогів для отримання індивідуальних консультацій. Такі консультації можуть включати зустрічі з психологом або соціальним працівником, які надають допомогу батькам у розумінні особливостей поведінки своєї дитини та розробці стратегій підтримки у складних ситуаціях. Такі методики зустрічаються найбільш в освітніх закладах, де працюють опитані нами спеціалісти. (див. рис. 2.3)

Рис.2.3. Результати опитування заходів, які проводяться для батьків

У результаті проведеного опитування також виявлено, що освітні заклади, на базі яких проводилось дослідження, демонструють високий рівень співпраці з іншими організаціями, спрямованими на підтримку та адаптацію дітей з числа внутрішньо переміщених осіб. Всі респонденти(100%), які брали участь у дослідженні, підтвердили наявність такої співпраці та високу її цінність. Освітні заклади виявились добре забезпеченим різноманітними партнерськими зв'язками, які сприяють успішній адаптації та інтеграції дітей з внутрішньо переміщеними особами. Це свідчить про активну позицію закладів у вирішенні соціальних проблем та готовність до спільної роботи з різними організаціями для досягнення позитивних результатів. Окрім цього, можемо прослідкувати, що ця співпраця найбільше націлена саме на підтримку забезпечення дітей необхідними речами та продуктами харчування.(див. рис. 2.4). А в питанні про фактори, яких наразі не вистачає для повної ресоціалізації дітей ВПО, більшість респондентів вказують на координацію з іншими соціальними службами, щоб забезпечити дітям всебічну допомогу та підтримку у різних аспектах їх життя, наприклад, психологічну підтримку, медичну допомогу, тощо. (див. рис. 2.4)

Рис.2.4. Результати опитування щодо співпраці освітніх закладів з іншими організаціями

29. На вашу думку, чого саме не вистачає для повної ресоціалізації дітей з числа внутрішньо переміщених осіб в освітньому закладі?

21 відповідь

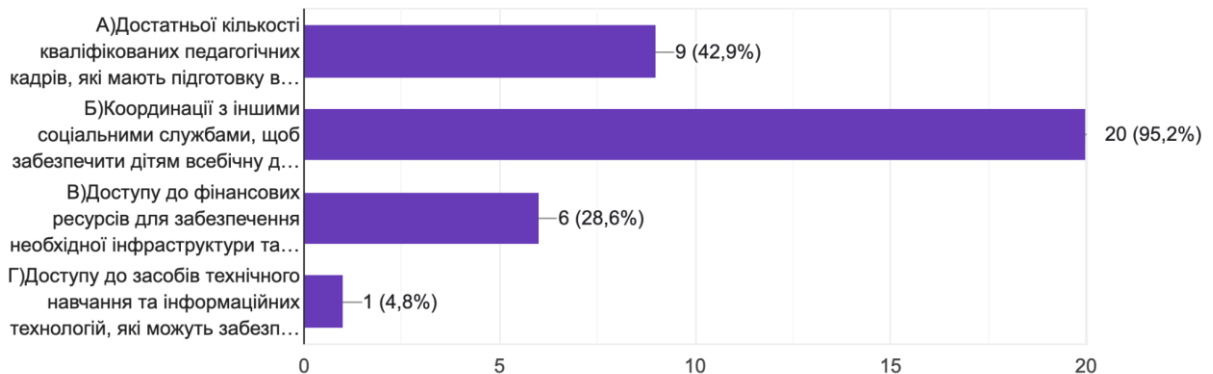

Рис.2.5. Результати опитування, щодо нестачі відповідних чинників, що впливають на ресоціалізацію дітей ВПО

Завершальним етапом опитування було питання, де респонденти могли оцінити роботу освітнього закладу, де вони працюють, саме в контексті роботи з дітьми з числа внутрішньо переміщених осіб, а саме щодо їх ресоціалізації та адаптації. Це було остаточне питання в опитувальнику, де респонденти могли поставити оцінку від 1 до 10, де 1 позначало повністю незадовільну роботу, а 10 означало високу якість роботи закладу у цих аспектах. Це питання було спрямоване на отримання остаточної думки респондентів щодо ефективності роботи освітнього закладу і його внеску у ресоціалізацію та адаптацію дітей з числа внутрішньо переміщених осіб. (див. рис. 2.6) Отримані результати цього питання дозволили зробити висновки щодо загального задоволення респондентів роботою закладу та їхнього сприйняття якості надання допомоги в цих аспектах. Бачимо, що найнижча оцінка — 5, найвижча — 10. Загалом респонденти задоволені ефективністю роботи освітніх закладів, на базі яких проводилось дослідження. Але й не виключають важливість необхідних аспекти, які б могли покращити ресоціалізацію дітей з числа внутрішньо переміщених осіб.

Висновки до розділу 2

У цьому розділі ми провели опитування та проаналізували отримані результати. Емпіричний аналіз результатів за методиками «Моніторинг соціалізації особистості учня» (І. Рожкова) та «Тест-опитувальник особистісної адаптованості школяра» (А. Фурмана) показав, вибірка складається із 33 досліджуваних, 14 з яких – хлопці (42,2%) і 19 дівчата (57,6%). 4 дитини навчаються у 5 класі (12,1%); 10 дітей навчаються в 6 класі (30,3%); 9 дітей навчаються в 7 класі (27,3%); 10 дітей навчаються в 8 класі (30,3%). За усіма шкалами (соціальна адаптованість, автономність, соціальна активність, моральність та адаптованість) більша частина учнів мають середній рівень.

Хлопці, в середньому, виявляють більшу здатність до адаптації до соціального середовища, можуть краще пристосовуватися до нових ситуацій та взаємодіяти з іншими людьми; вони більш активно беруть участь у соціальних взаємодіях, можуть бути більш комунікабельними та ініціативними в цих ситуаціях, ніж дівчата. Хлопці виявляють більшу здатність до адаптації до різних ситуацій і соціальних середовищ, аніж дівчата.

Існує позитивна залежність між адаптованістю та соціальною адаптованістю, а також між адаптованістю та соціальною активністю; іншими словами, коли рівень адаптованості зростає, імовірність більшої соціальної адаптованості та соціальної активності також збільшується.

Учні 5-х класів є найбільш вразливою категорією серед інших груп – вони мають нижчі показники адаптованості та соціальної активності і потребують більшої уваги спеціалістів.

Також нами було розроблено анкету для спеціалістів, які працюють з дітьми з числа внутрішньо переміщених осіб. В анкетуванні взяли участь 21 респондент, 85,7% учасників – жінки, а 14,3% складають чоловіки. Вік

досліджуваних від 21 до 49 років. За результатами опитування спеціалістів навчальних закладів, за авторським опитувальником, було визначено такі результати: 61,9% респондентів зазначають, що у штаті освітнього закладу немає соціально працівника, а його функції виконують інші фахівці, при цьому ж 76,2% респондентів наголошують про необхідність даного фахівця; випадки булінгу відносно дітей ВПО зазначили 42,9% респондентів, до того ж, 66,7% респондентів зазначають, що діти ВПО спочатку не йдуть на контакт, але з часом адаптовуються; найчастіше серед методів роботи проводяться саме індивідуальні консультації(95,2) та групові заняття(76,2), найменше приділяють увагу заняттям з розвитку мовлення(19%); 57,1% респондентів зазначають, що насамперед на ресоціалізацію дітей ВПО впливають саме групові методи роботи; всі опитані нами спеціалісти(100%) наголошують про наявність співпраці з іншими організаціями. 85,7% допомоги становить саме продукти харчування та речі першої необхідності.

Загальні результати показали, що діти адаптуються до нового середовища, але на початкових етапах вони мають труднощі з адаптацією до нового середовища, але спеціалісти максимально намагаються працювати з дітьми, та все ж виявлено, що їм не вистачає координації з іншими соціальними службами для всебічної допомоги дітям, а також вони наголошують на розширенні методів роботи для ресоціалізації дітей з числа внутрішньо переміщених осіб. Таким чином, ми зробили висновки, що групові методи є необхідними. Для того, щоб застосування методів дійсно впливало на ресоціалізацію дітей ВПО треба розробити програму групових тренінгів, яка сприятиме психологічній підтримці дітей з числа внутрішньо переміщених осіб, адаптації, соціалізації та інтеграції дітей в нове середовище.

РОЗДІЛ ІІІ

ПРОГРАМА ГРУПОВИХ ЗАНЯТЬ ДЛЯ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

3.1. Формування програми групових занять для ресоціалізації дітей з числа внутрішньо переміщених осіб

Виходячи з проведеного нами дослідження можемо визначити, що одним із найголовніших методів роботи, які впливають на ресоціалізацію дітей ВПО є саме групові методи роботи. Серед варіантів групових робіт нами було обрано найбільш дієві та ті методи, які спрямовані на розвиток різних аспектів у дітей, що є важливими для соціальної адаптації та успішної інтеграції дітей з числа внутрішньо переміщених осіб. Для того, щоб застосовувати такі методи роботи з дітьми ми розробили програму групових занять для ресоціалізації дітей з числа внутрішньо переміщених осіб. Заняття буде проведено через тренінгову роботу, яка допоможе побудувати довірливі стосунки з дітьми та забезпечить розвиток окремих аспектів для їхньої ресоціалізації.

Метою програми тренінгів є підтримка ресоціалізації дітей ВПО, сприяння їх соціальній адаптації, розвиток позитивного самовизначення та навичок самостійного функціонування, забезпечення психологічної підтримки та навчання практичних навичок, необхідних для їхнього успішного відновлення та інтеграції в новому середовищі.

Основні цілі тренінгової програми:

- Психологічна підтримка: Тренінги мають створити безпечне та сприяюче середовище, де діти можуть відкрито висловлювати свої емоції, спілкуватися з однолітками та фахівцями, а також отримувати психологічну підтримку для подолання травматичних досвідів.

- Соціальна адаптація: Тренінги спрямовані на розвиток навичок соціальної взаємодії, спілкування та співпраці з іншими, що допомагає дітям відновити довіру до оточуючого світу та будувати стабільні відносини з іншими людьми.
- Підвищення самовпевненості та самооцінки: Тренінги сприяють підвищенню самовпевненості та позитивного сприйняття себе, допомагають дітям вірити у власні здібності та розвивати позитивне ставлення до себе.
- Освіта та навчання: Тренінги включають освітні компоненти, що допомагають дітям продовжувати навчання, здобувати нові знання та навички, що необхідні для успішної соціальної інтеграції, ресоціалізації та майбутньої кар'єри.

Наша тренінгова програма складається з 5 зустрічей. Тренінги адаптовані, як для офлайн формату, так і для онлайн. Але все ж таки, ми надаємо перевагу саме офлайн взаємодії. Такі тренінги надають можливість дітям особисто зустрітися, побачити один одного та тренера, а також взаємодіяти фізично. Це допомагає побудувати ближчі стосунки, встановити емоційний контакт та розвинути навички соціальної взаємодії.

В офлайн форматі діти можуть вільно спілкуватися між собою в перервах між тренінгами або під час розважальних активностей. Це створює непримусову атмосферу, де вони можуть практикувати свої навички соціальної комунікації та підтримувати один одного. Окрім цього, офлайн формат дає можливість спостерігати за невербальними сигналами, такими як жести, міміка та тілесна постава. Це допомагає учасникам розуміти та інтерпретувати додаткову інформацію, що передається без використання слів. Офлайн тренінги створюють можливість для формування позитивної групової динаміки. Учасники можуть підтримувати один одного, спільно вирішувати завдання, ділитися досвідом та розвивати спільну ідентифікацію.

До тренінгів залучаються не лише діти з числа внутрішньо переміщених осіб, але інші діти їх вікової категорії (5–8 класи). Групові методи соціальної

роботи мають велику важливість у нашій тренінговій програмі, оскільки допомагають дітям з числа внутрішньо переміщених осіб побудувати нові соціальні зв'язки, розвивати навички співпраці, спілкування з однолітками. Тренінгова програма загалом сприяє швидкій та ефективній адаптації та ресоціалізації дітей ВПО. Варто зазначити, що кожен з тренінг має певну специфічну мету, і вони будуть проводитись саме в такій послідовності, яка дійсно буде сприятливою для ресоціалізації та адаптації дітей.

Програма тренінгів має наступну структуру:

Тренінг 1: Знайомство та встановлення зв'язків

Мета: познайомитись з учасниками та налаштувати взаєморозуміння в групі, створити сприятливе та комфортне середовища для комунікації та взаємодії учасників, встановити довіру та підтримку.

План тренінгу:

- Проведення гри для знайомства учасників. Використання ігор-криголамів.
- Розробка групових норм, шляхом обговорення правил в межах групи. Створення «стіни довіри».
- Проведення вправ для пошуку спільних інтересів та точок контакту. Обговорити загальні захоплення та хобі.
- Підведення підсумків. Дізнатись враження учасників від тренінгу, що сподобалось найбільше. Поцікавитись пропозиціями стосовно подальшої взаємодії.

Передбачувані результати: знайомство учасників, встановлення взаємозв'язку, що сприятиме подальшій ресоціалізації та адаптації до нового середовища.

Тренінг 2: Розвиток спілкування та комунікативних навичок

Мета: підвищити ефективності спілкування між учасниками, сприяти розвитку навичок активного слухання та висловлювання думок. Встановити

емоційний зв'язку між учасниками. Навчити вирішувати конфлікти та адекватно встановлювати свої кордони.

План тренінгу:

- Вступне слово про важливість спілкування та розвитку комунікативних навичок. Застосування короткої презентації.
- Проведення вправ, що сприяють активному слуханню та сприяють розвитку навичок висловлення власних думок та почуттів. Використання парної взаємодії.
- Коротка презентація про конфлікти та їх вирішення, а також про важливість встановлення особистих кордонів.
- Закріплення теорії, рольовими іграми, де учасники вирішують конфлікти і встановлюють особистісні кордони.
- Підведення підсумків тренінгу, отримання фідбеку та пропозицій для подальшої взаємодії. Заклик до використання отриманих знань та навичок в повсякденному житті.

Передбачувані результати: покращення спілкування та комунікативних навичок учасників. Розвиток навичок активного слухання та висловлення своїх думок з повагою до інших. Розвиток навичок вирішення конфліктів та встановлення особистісних кордонів. Покращення загального самопочуття та ставлення до соціального оточення.

Тренінг 3. Розвиток самооцінки і самовпевненості

Мета: збільшити самовпевненість та покращити самооцінку учасників.

Сприяти розвитку навичок позитивного мислення та ставлення до себе.

Сприяти встановленню здорового сприйняття своїх сильних та слабких сторін. Сформувані стратегії подолання страхів та перешкод, що заважають самовпевненості.

План тренінгу:

- Вступне слово про важливість самовпевненості та самооцінки для особистісного розвитку людини.

- Групова дискусія про чинники, які впливають на самооцінку, а також про способи її підвищення.

- Вправи на виявлення позитивних сторін та досягнень учасників.
- Техніки зниження стресу, а також подолання страхів, які впливають на самовпевненість.

- Підведення підсумків тренінгу, отримання фідбеку.

Передбачувані результати: підвищення рівня самооцінки та самовпевненості учасників. Сприяння розвитку позитивного ставлення до себе та своїх можливостей. Засвоєння стратегій подолання страхів та перешкод.

Тренінг 4: Психологічна підтримка та самопізнання

Мета: надання підтримки учасникам, які можуть відчувати стрес, тривогу або емоційну нестабільність внаслідок внутрішнього переміщення.

Сприяти розвитку навичок ефективного управління емоціями та встановлення позитивних стратегій саморегуляції.

План тренінгу:

- Бесіда стосовно поняття стресу та його можливих проявів у житті учасників групи, а також стосовно його впливу на емоційний стан та поведінку.

- Вправи спрямовані на розвиток свідомості про власні емоції та їх вплив на життя.

- Техніки ефективного управління емоціями та позитивного саморегулювання.

- Рольові ігри спрямовані на застосування цих технік в конкретних ситуаціях.

- Підбиття підсумків тренінгу. Отримання фідбеку. У випадку необхідності отримання індивідуальної психологічної підтримки для когось з учасників, зв'язатись із фахівцями.

Передбачувані результати: зниження стресу та тривоги учасників.

Підвищення рівня самопізнання та засвоєння стратегій ефективного управління емоціями та саморегуляції.

Тренінг 5: Закріплення отриманих знань та навичок

Мета: закріпити знання та навички, які були отримані під час попередніх тренінгів. Повторити ключові техніки через активну участь учасників у вправах та діалогах. Підвести підсумки проведеної тренінгової програми та обговорити досягнуті результати.

План тренінгу:

- Огляд основних тем розглянутих впродовж тренінгової програми.
- Групова дискусія спрямована на застосування отриманих навичок та технік в повсякденному житті.
- Проведення гри, в якій учасники застосовуються отримані знання та навички.
- Обговорення результатів тренінгової програми, висвітлення особистісних успіхів учасників.

Передбачувані результати: зміцнення навичок та технік, отриманих протягом тренінгової програми. Визначення подальших дій для розвитку учасників поза тренінговою програмою.

Для даної тренінгової програми можна передбачити наступні загальні результати:

1. Покращення соціальної адаптації: Учасники програми розвиватимуть навички, які сприятимуть їхній адаптації до нового середовища та покращенню взаємин з оточуючими.

2. Зміцнення самооцінки та самовпевненості: Діти набудуть більш позитивного уявлення про себе, віритимуть у свої здібності та впевнено ставитимуться до викликів.

3. Розвиток комунікативних навичок: Учасники зможуть покращити свою вміння спілкуватися, слухати інших, виражати свої думки та почування, а також вміти ефективно вирішувати конфлікти.

4. Збільшення емоційної стійкості: Діти навчатимуться розпізнавати та керувати своїми емоціями, розвиватимуть навички саморегуляції та здатність до стресового опору.

5. Запобігання соціальній відчуженості: Учасники програми будуть відчувати більшу приналежність до групи та спільноти, що сприятиме запобіганню відчуттю відчуженості та самотності.

6. Підтримка позитивного ментального здоров'я: Учасники навчатимуться стримувати негативні думки, розвивати позитивне мислення та практикувати стратегії самопідтримки та самопізнання.

Ці загальні результати спрямовані на забезпечення ресоціалізації та адаптації дітей з числа внутрішньо переміщених осіб, що допоможе їм ефективніше впоратися зі змінами та побудувати стійкі та здорові відносини у своєму новому середовищі.

Якщо говорити про методи перевірки дієвості програми, можемо виокремити наступні методи:

- Анкетування: Розробіть анкету з запитаннями, що оцінюють різні аспекти ресоціалізації та адаптації, такі як самооцінка, комунікаційні навички, самостійність тощо. Проведіть анкетування до початку програми і після її завершення, щоб порівняти результати та виміряти зміни.
- Спостереження: Доручіть спостерігачам або тренерам спостерігати за учасниками тренінгів під час взаємодії, ігор та рольових ситуацій. Вони можуть зафіксувати помітні зміни в поведінці, комунікації та самовпевненості дітей.
- Фокус-групи: Організуйте фокус-групи з учасниками тренінгу, де вони матимуть можливість висловити свої думки, враження та досвід, який вони здобули під час програми. Це дозволить отримати як кількісні, так і якісні дані про ефективність тренінгової програми.

- Портфоліо розвитку: Попросіть учасників тренінгу вести портфоліо, де вони можуть документувати свої досягнення, цілі та особисті зміни, які вони відчувають. Це може бути у вигляді написання щоденників, малюнків, фотографій або відеозаписів.

- Зворотний зв'язок від батьків/опікунів: Залучіть батьків або опікунів учасників тренінгу до процесу та попросіть їх поділитися своїми спостереженнями та враженнями щодо змін, які вони помічають у своїх дітях.

Важливо зібрати, аналізувати та інтерпретувати ці дані для оцінки ефективності тренінгової програми та впровадження необхідних корекцій для подальшого поліпшення.

Конкретно для прослідковування результатів нашої тренінгової програми ми обрали метод портфоліо розвитку, а саме ведення щоденників для дітей. (Додаток А). Щоденники розвитку ведуть самі діти, це ще більше залучає їх до процесу самопізнання та відстеження власного прогресу. У нашому прикладі щоденника розвитку, дитина заповнює стовпці «Дата», «Мої досягнення та прогрес» та «Мої враження та спостереження». Кожен учасник описує свої досягнення або покращення, які помітили в собі, а також діляться враженнями та спостереженнями щодо свого розвитку.

Цей підхід дає дитині можливість бути активним учасником свого власного розвитку, відстежувати свої успіхи та бачити свої зміни з часом. Ведення щоденника може надихати та мотивувати дитину до подальшого росту та розвитку. Анонімність цих щоденників може бути одним із варіантів, якщо дитина відчуває потребу у конфіденційності та приватності. Анонімні щоденники можуть дати дитині більшу свободу вираження своїх думок, почуттів та досвіду, особливо якщо вона не бажає, щоб інші знали, хто їхній автор. Якщо ж дитина, має бажання особисто поділитись своїми враженнями, слід до цього віднестись з повагою і уважністю.

Крім цього також застосовуємо метод спостереження для отримання результатів. Спостереження за активністю дітей, залучення їх до

різноманітних вправ та ігор, налагодження взаємозв'язку в групі, також можуть вказувати на ефективність тренінгів.

3.2. Дослідження особливостей впливу тренінгових методів на ресоціалізацію дітей з числа внутрішньо переміщених осіб

Реалізація програми здійснювалась на базі Житомирського Екологічного Ліцею №24 протягом квітня 2023 року.

Було сформовано групу з 10 учасників, віком від 12 до 15 років. Серед них – 6 дітей з числа внутрішньо переміщених осіб.

Проведення тренінгу 1: Знайомство та встановлення зв'язків.

Місце проведення: ігровий кабінет ліцею.

Дата проведення: 3 квітня

Час проведення: 1,5 год.

Хід тренінгу:

1. Вітання та представлення. Формулювання мета нашої тренінгової програми. Надали учасникам групи для ознайомлення «щоденнику розвитку» та пояснили їх важливість та схему заповнення (15 хв).

2. Проведення гри «Сніжний ком» для знайомства.

Правила гри: група встає в коло і перший учасник називає своє ім'я і додатково притаманну йому рису характеру. Другий називає ім'я і рису першого і говорить аналогічно про себе. Третій називає першого, другого і себе. Останній людина, в нашому випадку ведучому потрібно повторити всі імена та риси учасників [20].

Гра посприяла встановленню зв'язків та знайомству між учасниками. Кожен учасник називав ім'я та рису характеру інших учасників, що допомогло створити початкову базу інформації про кожного учасника. Учасники гри уважно слухали та запам'ятовували імена та риси характеру. Це сприяє розвитку пам'яті та уваги, а також вмінню встановлювати і зберігати соціальні

зв'язки. А також сприяє розвитку навичок активного слухання та взаєморозуміння у групі. Гра допомогла учасникам не лише познайомитись, але й знайти спільні риси характеру, які були названі. Це сприяє створенню атмосфери взаємопідтримки та спільності серед учасників (20 хв).

3. Шляхом групової дискусії визначено норми та правила, які мають виконуватись усіма учасниками групи під час всієї тренінгової програми. Створення «стіни довіри», де прикріплені визначені правила:

- Взаємне повага: Учасники групи домовились про важливість поваги до кожного учасника, його думки, простору та індивідуальності.
- Взаємна підтримка: Група визначила, що вони підтримуватимуть один одного, надаватимуть допомогу та заохочуватимуть досягнення кожного учасника.
- Конфіденційність: Діти можуть домовитись про важливість зберігання конфіденційності, що означає, що певні розмови та інформація, які виникають під час групової діяльності, залишаються в межах групи.
- Відкритість до інших думок: Учасники встановили норму відкритості до різних думок та ідей, сприйнятливості до інших точок зору та готовності слухати та розуміти інших учасників.
- Взаємне врахування та компроміс: Діти вирішили, що вони будуть брати до уваги потреби та бажання інших учасників і готові досягати компромісів у випадках, коли виникають різні погляди або конфлікти.
- Активна участь: Група визначила, що вони прагнуть до активної участі кожного учасника, сприяючи включенню всіх індивідів у групову діяльність та прийняттю їх ініціатив.
- Безпека та доброзичливе середовище: домовились, що вони будуть створювати безпечне та доброзичливе середовище, де кожен учасник відчуває себе комфортно, захищено та прийнято (20хв).

4. Проведення вправи для пошуку спільних інтересів та точок контакту. Назва вправи: «Відгадай хобі». Опис:

- Всім учасникам було запропоновано записати на окремому папірці своє хобі, захоплення або інтерес.
- Всі записи були зібрані та переміщені в контейнер.
- Учасників розділено на команди (3 команди по 4 учасники).
- Кожна команда по черзі витягувала один запис з контейнера і намагалась відгадати, кому саме цей запис належить.
- Команда мала можливість задавати питання власнику запису, але відповіді мали бути обмеженими: «так» або «ні».
- Якщо команда вгадувала правильно, вони отримували бали. Якщо ні, інша команда мала можливість спробувати відгадати.
- Гра продовжувалась до тих пір, поки всі записи не були відгадані.

Ця гра посприяла розвитку комунікації, спілкуванню та встановленню зв'язків між учасниками групи. Напруга відносно початку зустрічі зменшувалась і учасники групи, все активніше долучались до взаємодії. Гра допомогла виявити спільні інтереси та дала можливість дізнатися більше про інших учасників. Крім того, гра стимулює творче мислення та співпрацю між командами (30 хв).

5. Підведення підсумків. Після здійснення плану тренінгу, пропонували учасникам групи рефлексувати і поділитись своїми враженнями від першої зустрічі та знайомства в цілому, за бажанням діти ділились позитивними відчуттями. Учасникам групи були нагадано про заповнення щоденників розвитку. А також діти поділились пропозиціями провести якісь тренінги на вулиці, на свіжому повітрі, на території ліцею (15 хвилин).

Проведення тренінгу 2: Розвиток спілкування та комунікативних навичок.

Місце проведення: ігровий кабінет ліцею та подвір'я на території ліцею.

Дата проведення: 6 квітня

Час проведення: 2 год.

Хід тренінгу:

1. Проведено коротку бесіду про спілкування та розвитку комунікативних навичок. Представлення короткої презентації. Як результат, проаналізували, що діти усвідомлюють важливість спілкування та комунікативних навичок, але іноді в них виникають труднощі через певні страхи та тривожність (25 хв).

2. Наступна вправа була спрямована на розвиток навичок активного слухання та висловлення власних думок.

Ділимо учасників на пари, де одна людина виступала у ролі промовця, інша – у ролі слухача. Протягом 5 хвилин, промовець, розповідав про кілька особистих проблем з акцентами на власні труднощі. Партнер у цей час уважно слухав розповідь. Через хвилину після закінчення цієї частини вправи промовець аналізував дії слухача: що допомагало, а що заважало розповідати про себе. Наприклад кивання, чи якісь жести. Наступні 5 хвилин доповідач розповідав про свої успіхи та досягнення, а слухач намагався слухати з урахуванням вже названих, факторів, які перед цим заважали партнеру під час розповіді. Протягом наступних п'яти хвилин слухач переповідав, що він зрозумів і запам'ятав з монологу, а той, партнер, реагував на розповідь тільки позитивними або негативними кивками голови. Наприкінці вправи учасники, виявили, що такі деталі, як кивання головою, уточнюючі питання вказували на зацікавленість партнера, і це дозволило їм більше відкритись та розслабитись під час розповіді (35 хв).

3. Проведення бесіди про конфлікти та їх вирішення, а також про важливість встановлення особистих кордонів. Демонстрація короткої презентації. Продовження речення «Конфлікт для мене – це...» учасниками (20 хв).

4. Проведення рольової гри «Вирішення конфліктної ситуації».

Учасникам пропонувалось розіграти кілька конфліктних ситуацій у парах. Діти самостійно розділились по парам. Наступний крок – обговорення шляхів вирішення конфлікту. Після 30 хвилин обговорень учасники

«розігрували» ситуації, намагаючись знайти з неї вихід і водночас відстояти свої особистісні кордони.

Приклади конфліктних ситуацій, які були наведені:

Ти домовилась з друзями йти на дискотеку з нагоди дня народження, але мама каже: «Ти нікуди не підеш, вже пізно, ти ще замаленька!». Твій друг позичив у тебе диск і обіцяв повернути через тиждень. Минуло вже місяць, а диск все ще не повернули. Вчора ти зателефонував йому і нагадав, він обіцяв, що принесе. А сьогодні він говорить: «Вибач, я забув, куди я його поклав, і тепер не можу знайти».

Гра дуже сподобалось учасникам, всі віднеслись до гри доволі серйозно і намагались вирішити конфлікт, як можна спокійніше, без емоційності, сварок, а навпаки шукаючи компроміс та наводячи аргументи (30 хв).

5. Підведення підсумків тренінгу. Ми знову ж таки отримали позитивний фідбеку. Закликали учасників групи використовувати отримані знання та навички в повсякденному житті. Нагадали про заповнення щоденників розвитку.

На даному тренінгу, методом спостереження, нам вдалось проаналізувати, що діти стали більш відкриті та щирі, почали проявляти ініціативу в комунікації, більш активно долучаються до ігор (15 хв).

Проведення тренінгу 3: Розвиток самооцінки і самовпевненості

Місце проведення: ігровий кабінет ліцею.

Дата проведення: 11 квітня

Час проведення: 1,5 год.

Хід тренінгу:

1. Привітання з учасниками. Бесіда стосовно особистого самопочуття учасників. Демонстрація короткої анімаційної презентації про важливість самовпевненості та самооцінки для особистісного розвитку людини. Групова дискусія про чинники, які впливають на самооцінку, а також про способи її підвищення.

Перша вправа «Мій момент успіху». Учасникам було запропоновано поділитись своїми особистими успіхами або досягненнями, які вони вважають важливими. Від академічних досягнень до особистих зусиль або допомоги іншим. Під час цієї вправи було виявлено, що більшості учасникам було складно виділити свої успіхи та досягнення, прослідковувалась закритість та страх думки оточуючих. Тому після цього було вирішено провести, ще одну додаткову вправу «Компліменти». Учасники утворили коло і кожен по черзі називав ім'я одного з учасників і додавав від себе комплімент або позитивне спостереження про нього. Сюди ми відносили і фізичні якості, і особистісні якості, і досягнення та внесок в групову взаємодію. Діти максимально підтримували один одного і це сприяло, зниженню рівня напруги та створення атмосфери довіри та взаємопідтримки (40 хв).

2. Наступним етапом тренінгу було ознайомлення учасників із техніками зниження стресу:

Дихальні вправи: Учасникам було представлено техніки дихання, які сприяють заспокоєнню та розслабленню. Глибоке дихання через ніс зі затримкою подиху на декілька секунд, а потім повільне видихання через рот. Це може допомогти знизити рівень стресу та покращити самопочуття.

Позитивне мислення: Учасникам мали можливість зосередитися на позитивних моментах, досягненнях та сильних сторонах себе. Було створено листи позитивних рис, досягнень та компліментів від учасників групи, які були перелічені в попередній вправі. Ці листи учасники отримали для того щоб та пам'ятати про свої сильні сторони, нагадувати собі про них, коли виникають страхи або невпевненість. Пропозицію написання листів з компліментами отримали саме від учасників групи (30 хв).

3. Підведення підсумків тренінгу. Отримали позитивний фідбеку від учасників. Закликали учасників групи використовувати отримані знання та навички в повсякденному житті. Нагадали про заповнення щоденників розвитку (20 хв).

Проведення тренінгу 4: Психологічна підтримка та самопізнання

Місце проведення: ігровий кабінет ліцею.

Дата проведення: 19 квітня

Час проведення: 2 год.

Хід тренінгу:

1. Проведення бесіда стосовно поняття стресу та його можливих проявів у житті учасників групи, а також стосовно його впливу на емоційний стан та поведінку. Демонстрація короткої презентації (25 хв).

2. Ознайомлення учасників з технікою «Зупинись – подумай – дій»

Ціль: навчитись зупинятись та розвивати більшу уважність до власних імпульсів і бажань.

Представлення техніки на прикладі світлофору. Червоний = Зупинись (перш ніж діяти зупиніться та оцініть ситуацію, Жовтий = Подумай (спробуй накидати декілька варіантів даної ситуації), Зелений = Дій (вибери та реалізуй найкращий варіант виходу із ситуації). Під час цієї техніки діти навчаються роботи крок назад, задуматися про можливі наслідки своїх дій та прийняти обдумане рішення (20 хв).

3. Проведення рольової гри, де діти розділились на 3 команди, і після підготовки програють ситуацію, в якій кожен з учасників, має пропрацювати вивчену техніку (40 хв).

4. Підбиття підсумків тренінгу. Нагадали учасникам про заповнення щоденників розвитку. Та закликали до використання отриманих навичок та техніки у повсякденному житті. Отримали фідбек від учасників групи (20 хв).

Проведення тренінгу 5: Закріплення отриманих знань та навичок

Місце проведення: ігровий кабінет ліцею.

Дата проведення: 25 квітня

Час проведення: 1,5 год.

Хід тренінгу:

1. Згадали та закріпили основні теми, які були розглянуті впродовж тренінгової програми, а також провели групову дискусію, кому з учасників вдалось застосувати отримані навички та техніки в повсякденному житті (25 хв).

2. Проведення гри «Дій» для підведення підсумків тренінгової програми. Кожному учаснику поділитись, які важливі знання, навички або техніки вони здобули під час проведених тренінгів та як вони планують використовувати ці знання у своєму майбутньому, навівши конкретні ситуації

Після того як всі учасники відповіли: учасникам було надано аркуші паперу, розділені на три колонки з написами «6 місяців», «3 місяці» і «завтра», і запропоновано заповнити їх своїми планами. Учасником було надано 15 хвилин на заповнення колонок, а після цього всі бажаючі озвучували по одному із найважливіших планів з кожної колонки. Ця гра допомогла учасникам групи конкретизувати свої цілі та плани на майбутнє, відділивши їх на короткострокові, середньострокові та довгострокові (30 хв).

3. Для підведення підсумків тренінгової програми учасникам було запропоновано продовжити речення «На початку тренінгової програми мої очікування були.....мої очікування виправдались\не виправдались, адже.....». Після обговорення очікувань тренінгової програми, кожному учаснику тренінгу було вручено медаль «за щирість, підтримку та активність».

Після цього учасникам було запропоновано доповнити свої щоденники розвитку відповідними записами. Після цього деякі учасники, поділились з нами своїми записами, але побажали бути анонімними. Всього ми отримали 7 щоденників, і змогли проаналізувати на основні них результати тренінгової програми, додатково проаналізувавши власні спостереження протягом тренінгів (40 хв).

Отримані результати:

1. Зростання самооцінки та самовпевненості: Через участь у тренінгах з розвитку соціальних навичок, діти відзначили збільшення

впевненості в собі та своїх здібностях. Поділились своїми успіхами та досягненнями у щоденнику розвитку, що сприяє підвищенню самооцінки.

2. Розвиток навичок соціальної комунікації: Діти продемонстрували розвинені навички спілкування, які вони набули під час тренінгів. У своїх щоденниках поділились своїми враженнями від тренінгів, описали ситуації, в яких вони успішно застосували нові навички комунікації за межами тренінгів, у повсякденному житті.

3. Здатність до ефективного управління емоціями: Діти продемонстрували, що вони здатні керувати своїми емоціями та вміють використовувати техніки зниження стресу та саморегуляції, які вони вивчили під час тренінгу. Деякі діти описали ситуації, коли їм вдалося успішно заспокоїти себе та знайти позитивний підхід до проблемних ситуацій поза межами тренінгової програми.

4. Покращення взаємин з оточуючими: Діти зазначали, що покращились стосунки з друзями та батьками після проведених тренінгів.

5. Позитивний вплив на загальний розвиток та самопочуття: У результаті тренінгової програми діти можуть зазначити, що їхні здібності, навички та знання покращилися. Вони описали в щоденнику розвитку свій особистий розвиток, як у психологічному, так і у соціальному аспекті.

Висновки до розділу 3

У результаті аналізу наукової літератури та емпіричних даних була розроблена програма занять для тренінгової роботи, спрямована на ресоціалізацію та адаптацію дітей з числа внутрішньо переміщених осіб. Програма містила 5 тренінгів, спрямованих на теоретичний матеріал, цілеспрямовані справи, методики та завдання, спрямовані на розвиток комунікативних, емоційних та конфліктологічних навичок.

Для оцінки ефективності розробленої програми тренінгу було проведено апробацію залученими учасниками. В ході апробації були зібрані дані щодо вражень, реакцій та результатів учасників після участі в тренінгах. Результати були отримані методом спостереження та внаслідок аналізу щоденників розвитку, які вели учасники групи протягом тренінгової програми.

Результати апробації програми тренінгу свідчать про позитивний вплив на розвиток соціалізації та адаптації дітей з числа внутрішньо переміщених осіб. Учасники відзначили зростання самооцінки, покращення навичок комунікації, здатність до управління емоціями та позитивне вплив на їхні стосунки з оточуючими, а також в цілому покращення самопочуття та ментального здоров'я. Додатково, аналіз портфоліо підтвердив успішне використання набутих навичок у реальних ситуаціях.

ВИСНОВКИ

Діти з числа внутрішньо переміщених осіб є вразливою соціальною групою, яка стикається зі складними життєвими обставинами, втратою домівки та переосмисленням власної ідентичності. Ресоціалізація цих дітей є важливим завданням соціальної роботи, а застосування групових методів є ефективним інструментом для досягнення цієї мети.

Опрацювання наукових джерел дозволило зробити висновок, що групові методи соціальної роботи мають значний потенціал у процесі ресоціалізації дітей з числа внутрішньо переміщених осіб. Вони сприяють створенню підтримуючого середовища, розвитку соціальних навичок, збільшенню самооцінки та відчуття приналежності до спільноти.

Групові методи соціальної роботи сприяють встановленню позитивних міжособистісних зв'язків та підтримці взаємодії між учасниками групи. Це особливо важливо для дітей ВПО, які можуть відчувати відчуженість та втрату соціальної підтримки. Групові методи надають можливість спілкуватися, висловлювати свої думки та емоції, а також отримувати підтримку від однолітків і фахівців.

Групові методи соціальної роботи сприяють розвитку соціальних навичок, які є необхідними для успішної ресоціалізації дітей ВПО. Учасники вчаться спілкуватися, вирішувати конфлікти, сприймати та виражати емоції, спільно працювати над проектами та досягати спільних цілей. Ці навички допомагають дітям ВПО інтегруватися в нове соціальне середовище та побудувати позитивні стосунки з оточуючими.

Проведене емпіричне дослідження підтвердило, що діти з числа внутрішньо переміщених осіб мають середній рівень адаптації та соціалізації.

Опитування проведене серед спеціалістів підтвердило, що групові методи є найефективнішими при ресоціалізації дітей з числа внутрішньо переміщених осіб. Спеціалісти відзначили, що взаємодія в групі сприяє

розвитку емпатії, встановленню позитивних міжособистісних зв'язків та розвитку навичок саморегуляції у дітей.

Розробка та впровадження тренінгової програми було успішним кроком у поліпшенні ресоціалізації дітей ВПО. Програма сприяла розвитку соціальних навичок, самовпевненості та позитивного саморегулювання учасників. Застосування групових методів, активність учасників та налагоджена комунікація сприяли досягненню позитивних результатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Астремська І. В. Прикладні методики та основи супервізії в соціальній роботі : навч. посіб. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили. 2017. 396 с.
2. Балусєва О. В. Шляхи вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб: міжнародний досвід. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2015. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2015_12_4 (дата звернення 05.05.2023).
3. Григоренко І.О., Савельєва Н. М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах: навч. посіб. для студ. і магістр. спец-тей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка». Полтава : ПНПУ. 2017. 100 с.
4. Групові форми роботи в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (досвід упровадження) / авт. кол. В. В. Байдик, Ю.С. Бондарук, Ю.П. Гопкало. Київ: Ніка-Центр, 2020. 122 с. URL:<https://lib.iitta.gov.ua/723324/1/posibnyk-grupovi-formy.pdf> (дата звернення 05.05.2023).
5. Єр'оміна Л.Є. Практикум з соціальної роботи. Част. І : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів; за заг.ред. О. В. Федорової. Мелітополь : ФОП Однорог Т.В. 2017. 140 с.
6. Загальна психологія: підручник / Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Огороднійчук З.В. та ін. Київ : Каравела, 2019. 464 с.
7. Заросинський Ю., Заросинський О. Причини і умови злочинності неповнолітніх потребують теоретичного і практичного розроблення. *Право України*. 2004. № 3. С. 64с67.
8. Зверєва І. Д., Безпалько О. В., Харченко С. Я. та ін. Соціальна робота в Україн / ред.: І. Д. Зверєва, Г. М. Лактіонова. Київ : Центр навч. літ., 2004. 256 с.

9. Інтерактивні методики викладання у правопросвітній діяльності : тренінговий комплекс : навч. посіб. / ред. А. Галай. Київ : Атіка, 2007. 156 с.
10. Ісаєв Д. Н. Попередження реакцій дезадаптації (кризових станів). *Практична психологія та соціальна робота*. 2013. № 3. 78 с.
11. Карамушка Л. М. Рольова гра. Енциклопедія освіти. *Акад. пед. наук України*. / ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
12. Корпач Н., Сидорук І. Соціальна робота з дослідження стану адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб до нового соціального середовища. *Педагогічний часопис Волині : науковий журнал*. Луцьк : СНУ імені Лесі Українки, 2018. №1 (8). С. 133–139. URL: <http://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/14189> (дата звернення 05.05.2023).
13. Матвійчук Н.С. Методи соціальної роботи. Соціальна робота в Україні: теорія та практика: у 2-х ч. . / ред. А. Ходорчук. Київ : УДЦССМ, 2001. С. 33 – 34.
14. Про альтернативну (невійськову) службу : Закон України № 1975–XII. Відомості Верховної ради України. 1992. № 15, ст. 188. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12#Text> (дата звернення: 07.06.2023).
15. Проблеми сімей внутрішньо переміщених осіб із дітьми. Active Group. URL: <https://activegroup.com.ua/2022/08/20/problemi-simej-vnutrishno-peremishhenix-osib-iz-ditmi-rezultati-yakisnogo-doslidzhenny> (дата звернення 05.05.2023).
16. Свящук А. Л. Проблеми прав біженців та виклики сучасності : навч. посіб. Харків, 2018. 324 с.
17. Семигіна Т. В. *Військовий конфлікт в Україні: виклики та можливості для соціальної роботи*. Україна в сучасному світі: виклики і можливості. Збірник тез міжнар. наук.конф. (13–14 квітня 2016 р.). Т.1. К. : Акад. праці, соц. відносин і туризму. 2016. С. 10–12.
18. Burke A. Group Work: How to Use Groups Effectively. *The Journal of Effective Teaching*. 2011. Vol. 11. No. 2. P. 87–95.

19. Tuhashvili M. Bezhency i vynuzhdenno peremeshhennye lica v Gruzii. KARIM-Vostok–Konsorcium prikladnyh issledovanij po mezhdunarodnoj migracii. Pojasnitel'naja zapiska. 2014. No. 13/104. URL: www.carim-east.eu/media/exno/Explanatory%20Notes_2013-104.pdf (дата звернення 05.05.2023).

21. Ukrinform. В Україні зареєстрували 4,8 мільйона внутрішніх переселенців. Укрінформ – актуальні новини України та світу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3692551-v-ukraini-zareestruvali-48-miljona-vnutrisnih-pereselenciv.html> (дата звернення 05.05.2023).

22. World Bank Indicators-Moldova-Conflic& Fragility. The World Bank Group. URL: <http://www.tradingeconomics.com/moldova/internally-displaced-persons-number-wb-data.html> (дата звернення 05.05.2023).

23. Wyman, Mark. Dps: Europe's Displaced Persons, 1945-1951 / Mark Wyman. – Ithaca, NY: Cornell University Press, 1998 – 257 p.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Щоденник розвитку

Моє ім'я (по бажанню) _____

Тренінг	Дата	Мої досягнення та прогрес	Мої враження та спостереження	Мій настрій
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				

